

Hukuk Fakültesi Dergisi

Ankara Hacı Bayram Veli University
Faculty of Law Review

ISSN: 2651-4141 e-ISSN: 2667-4068
Cilt/Volume XXVIII Temmuz/July 2024 Sayı/No. 3

BİR İNFAZ SİYASETİ OLARAK TOPLUMLA YENİDEN BÜTÜNLEŞTİRME

REINTEGRATION AS A POLITICS OF CRIMINAL EXECUTION LAW

Funda KAYA BOZOK*

ÖZET

Çağdaş infaz anlayışı, özgürlükten yoksun bırakılmayı bir ceza olmanın ötesinde görmekte ve cezanın, cezalandırılan kişiyi üretken bir vatandaş olmaya hazırlamadaki rolüne odaklanmaktadır. Bu anlayış ile toplumla yeniden bütünleştirme bir infaz politikası olarak benimsenmektedir. Yasal bağlayıcılığı olan uluslararası insan hakları sözleşmelerinin yanı sıra suçun önlenmesi ve ceza adaleti alanındaki Birleşmiş Milletler standartları da bu hususu açıkça kabul etmekte ve daha fazla suç işlenmesini önlemenin ve toplumu korumanın bir yolu olarak hükümlülerin toplumla yeniden bütünleşmesini destekleyecek adımların önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda benimsenen toplumla yeniden bütünleştirme, esas itibarıyla devletin görevidir. Başka bir ifadeyle devlet tarafından hükümlülere tanınan bir lütf değildir. Nitekim devletin cezalandırma yetkisi beraberinde toplumla yeniden bütünleştirme yükümlülüğünü de getirmektedir. Yapılan bu çalışma ile hükümlülerin çoğunun topluma bir gün geri döneceği dikkate alınarak devletin gerek tahliye öncesi gerek sonrası hükümlüleri toplumla yeniden bütünleştirme yükümlülüğü ele alınmıştır. Teorik açıklamalarla birlikte başarılı devlet uygulamaları da incelenerek konunun somutlaştırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnfaz siyaseti, Devletin cezalandırma yetkisi, Toplumla yeniden bütünleştirme yükümlülüğü, Hapis cezası, Ceza infaz kurumları.

* **Dr. Arş. Gör.**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı/Bolu, **E-posta:** fundakayabozok@gmail.com, **ORCID:** 0000-0002-1250-8325, **DOI:** 10.34246/ahbvuhfd.1426835.

- Atıf Şekli/ **Cite As:** Kaya Bozok F, “Bir İnfaz Siyaseti Olarak Toplumla Yeniden Bütünleştirme”, *AHBVÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 28(3), 2024, s. 461-500.
- İntihal / **Plagiarism:** Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / *This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.*

ABSTRACT

The contemporary understanding of execution sees deprivation of liberty as more than a punishment and focuses on the role of punishment in preparing the punished person to become a productive citizen. With this understanding, reintegration with society is adopted as an execution policy. Legally binding international human rights conventions as well as United Nations standards in the field of crime prevention and criminal justice explicitly recognise this point and emphasise the importance of steps to support the reintegration of convicts into society as a means of preventing further offending and protecting society. Reintegration, which is adopted in this context, is essentially the duty of the state. In other words, it is not a favour granted to convicts by the state. As a matter of fact, the state's authority to punish brings with it the obligation to reintegrate with society. With this study, the obligation of the state to reintegrate the convicts into the society both before and after release has been discussed, taking into account that most of the convicts will return to the society one day. It is aimed to concretise the subject by examining successful state practices together with theoretical explanations.

Keywords: *Execution policy, State's authority to punish, Obligation to reintegrate into society, Imprisonment, Penal institutions*

EXTENDED ABSTRACT

Execution policy is the strategies created to determine the methods of execution of penal sanctions and the goals to be achieved through execution, and to determine which means and how to use them to achieve these goals. The contemporary understanding of execution is based on the principle that convicts are the subjects of fundamental rights and in this context they have the right to reintegrate into society. The aim of the execution policy is to reintegrate the convict into society and to ensure that he/she is predisposed to lead a crime-free life by obeying the law. Therefore, reintegration into society is one of the main principles adopted in the execution policy. The fact that deprivation of liberty is more than a punishment depends on the adoption of this principle.

As the only institution with the authority to punish, the state punishes the offender in order to restore the legal order that has been disrupted by the commission of the crime and to protect society. However, the responsibility of the state does not end with this punishment. The state has ongoing obligations towards the offender during and after the execution of the punishment. In other words, the power to punish imposes certain duties on the state that require it to be active. The most important of these is the reintegration of convicts into society as law-abiding and productive citizens. In this case, it is possible to conclude that reintegration into society is a natural consequence and complement to the state's power to punish.

Community reintegration refers to a long process that starts with the admission of the convict to the penal institution and continues after his/her release. The programs,

assistance and protection activities implemented before and after release support each other. In the process that starts with admission to the penal institution, the convict must first be recognized, classified and individualized programs must be organized. Before release, especially therapy, education and work programs come to the fore. After release, it is important to solve the problem of finding a job and housing for the convict. However, it should be noted that there are numerous obstacles to reintegration into society and it is often not possible to overcome them.

Efforts to reintegrate the convicts into the society with the effect of contemporary execution approach are seen in many states. In Turkish Law, reintegration of convicts with the society both before and after release is regulated in the on the Execution of Criminal and Security Measures Code numbered 5275, the Regulation on the Administration of Penal Execution Institutions and the Execution of Criminal and Security Measures, Probation Services Code numbered 5402, the Regulation on Probation Services and other relevant legislation by adopting the concept of "improvement". However, it is not possible to say that Turkey has been successful in this regard due to many reasons such as overcrowding of penal institutions, short-term imprisonment sentences, lack of sufficient budget for reintegration into society, lack of trained personnel, lack of effective post-release protection and supervision.

On the other hand, Norway, which is known for its low incarceration rate and strong welfare system, Canada, which attaches importance to the active participation of society in the reintegration process, Japan, which adopts the goal of becoming the safest country in the world with its decreasing incarceration rate and "no return to crime, no facilitation of return to crime" approach, and Germany, which has constitutionally guaranteed the right to resocialization, which is a requirement of the principle of social state, are states that have achieved a certain standard and success with their understanding and practices of reintegration into society. Within the scope of the study, these state practices are discussed as examples. It is especially important to try to include modern technology in the training and employment of convicts.

Although imprisonment is still the most commonly used type of sanction today and this sanction is expensive and insufficient for the purposes it wants to achieve, the importance of reintegration into society is felt more today. The overcrowding in prisons, which is a common problem for many states, requires the adoption of reintegration with society as an execution policy as an urgent need, considering that more and more convicts will one day return to society.

GİRİŞ

“Suç üstüne suç ve ceza üstüne ceza, ayağı bir kez kayanın kaçınılmaz kaderi gibi görünüyor. Bu gidişatı durdurmak için hiçbir şey yapılamaz mı?”

Frederic Rainer (1876)

Günümüzde suç karşılığında öngörülen yaptırımlarda alternatif arayışlar söz konusu olsa da hapis cezası, temel yaptırım olma özelliğini devam ettirmektedir. Bununla birlikte hapis cezası, temel hak ve özgürlüklere ciddi bir müdahale olduğu için son başvurulacak yaptırım olarak düşünülmelidir. Özgürlükten yoksun bırakma ancak zorunlu hallerde uygulanması gereken ceza veya tedbir olmalıdır¹. Hapis cezasının ve infazın amacı, öncelikle toplumu suça karşı korumak ve yeniden suç işlemeyi azaltmaktır. Bu amaçlara ancak hapis cezasının, mümkün olduğunca, hükümlülerin salıverildikten sonra kanunlara saygılı ve kendi geçimlerini sağlayabilecekleri bir yaşam sürdürebilmeleri için toplumla yeniden bütünleşmesini sağlamak üzere kullanılması halinde ulaşılabilir.

Başarılı bir infaz rejimi; hürriyeti bağlayıcı cezanın, kişiyi özgür toplumdan tamamen koparan, onun kişisel ve duygusal tüm bağlarını ortadan kaldıran yönleriyle mücadele etmeyi ve bununla birlikte toplumla yeniden bütünleştirmeye yönelik çabaları benimsemeyi gerektirir². Toplumla yeniden bütünleştirme, hükümlülerin haklarının korunması ve cezalarının insan onuruna uygun bir şekilde çektirilmesi için benimsenen infaz siyasetinin temel prensiplerinden biridir.

I. GENEL OLARAK TOPLUMLA YENİDEN BÜTÜNLEŞTİRME

Hükümlülerin toplumla yeniden bütünleşmesi, çok çeşitli sosyal ve hükümet ağları ile programlarına dokunan çok yönlü bir konudur³. Bu bağlamda

¹ “Kanunla düzenlenen bir usule uygun olması ve başvuru son tedbir olarak uygulanması dışında hiçbir kimsenin özgürlüğünden yoksun bırakılmayacağını vurgulayarak;” Bkz. Avrupa Cezaevi Kuralları Giriş Kısmı Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere, Cezaevinin Aşırı Kalabalıklaşması Ve Cezaevi Mevcudu Enflasyonu Hakkındaki R (99) 22 Sayılı Tavsiye Kararı m. 1: “Özgürlükten mahrumiyet bir ceza veya tedbir önlemi olarak en son başvuru yeri olarak düşünülmeli ve bu nedenle yalnızca suçun ağırlığının başka bir tedbir veya cezayı açıkça yetersiz hale getirdiği durumlarda kullanılmalıdır.”

² Emilio Dolcini, “Ceza İnfazı Meselesi: Bir Ceza Hukukçusu Gözüyle Ara Bilanço”, Çev. Duygu Çağlar Doğan, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2016, s. 3359; Erdal Yerdener, *Türk Ceza Hukuku Yaptırımları ve İnfazı*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, 2021, s. 327.

³ Nathan James, *Offender Reentry: Correctional Statistics, Reintegration Into Community and*

toplumla yeniden bütünleştirme, hükümlülerin güvenli bir şekilde topluma dönmeleri ve kanunlara saygılı vatandaşlar olarak yaşamaya hazırlanmaları için yürütülen tüm faaliyetleri ve programları kapsamaktadır⁴.

Toplumla yeniden bütünleştirme, devletlerin infaz siyasetini belirlerken dikkate aldıkları Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları (Mandela Kuralları)⁵ ve Avrupa Cezaevi Kurallarında (ACK) temel bir ilke olarak düzenlenmiştir. Avrupa Cezaevi Kuralları'nın 6. maddesinde “*Bütün alıkonma biçimleri, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin özgür toplumla yeniden bütünleşmelerini kolaylaştıracak şekilde düzenlenme*”si gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca ACK m. 102’de, “*hükümlülere uygulanan rejim, onların sorumlu ve suçtan uzak duran bir yaşama yönelmelerini mümkün kılmak için tasarlanma*”sı öngörülmüştür. Mandela Kurallarının 4. maddesine göre, “*Hapis cezasının ya da kişinin özgürlüğünü kısıtlayan benzer tedbirlerin amacı, öncelikle toplumu suça karşı korumak ve suçun tekrarını azaltmaktır. Ancak bu amaçlar, eğer hapislik dönemi, bu kişiler tahliye olduklarında mümkün olduğunca topluma yeniden uyumlarını sağlayacak biçimde kullanılırsa başarılabilir; böylece yasalara uymaları ve kendi yaşamlarını sürdürmeleri sağlanabilir.*” Ayrıca Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin m. 10/3’te infaz sisteminin, hükümlüleri “*iyileştirme ve toplumsal rehabilitasyonlarını sağlama gibi temel amaçlar*”ı olduğu düzenlenmiştir.

Toplumla yeniden bütünleştirme doktrinde; yeniden sosyalleştirme, topluma yeniden kazandırma, rehabilitasyon, iyileştirme⁶, ıslah, tretman gibi farklı anlamlarla ifade edilen farklı kavramlarla tanımlanmaktadır. Bazı yazarlar bu kavramların birbiri yerine kullanılabileceğini ifade etmektedir⁷.

Recidivism, <<https://sgp.fas.org/crs/misc/RL34287.pdf>>, Erişim Tarihi 26 Ocak 2024, s. 12.

⁴ James, s. 13.

⁵ 17 Aralık 2015 tarihli BM Genel Kurulu’nda bu metin Nelson Mandela’ya ithaf edilerek kabul edilmiştir . Bunun üzerine Asgari Standart Kurallar, Mandela Kuralları olarak da anılmaya başlanmıştır.

⁶ 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (İnfaz Kanunu) m.6 vd.

⁷ Timur Demirbaş, *İnfaz Hukuku, Özellikle Cezaevlerinin Tarihçesi, Uluslararası Belgelerle Karşılaştırmalı Olarak Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların İnfazı ve Ceza İnfaz Kurumlarının İdaresi*, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 259; Timur Demirbaş, “Cezaevlerinde Yeniden Sosyalleştirme (Tretman) Sorunları”, *İnfaz Hukukunun Sorunları, Probleme des Strafvollzugsrechts*, Alman Kültür Merkezi ve Başkent Üniversitesi tarafından 24/25.11.2000 tarihinde düzenlenen Sempozyum, 2001, s. 396. Yedener, bu kavramların birbiri yerine kullanılabileceğini açıkça belirtmemekle birlikte eserinin bazı

Doktrinde bir yazar, “*hükümlünün gelecekte sosyal sorumluluk içinde suçsuz bir yaşam sürdüreceği yetenek kazanması amacıyla götürülen cezaevindeki gayretlerin toplamı*”nı yeniden sosyalleştirme kavramı ile açıklayarak tretman, iyileştirme ve rehabilitasyon kavramlarının da aynı anlamda olduğunu ifade etmiştir⁸. Bir başka yazar ise, yeniden topluma kazandırma ve resosyalizasyonu ıslah ile aynı manada kullanarak “*bireyde toplumsal nizamla uyumlu bir birey olma isteğinin uyandırılmasını ve bunun davranışlara yansıtılması*”nı ıslah olarak tanımlamıştır⁹. Bununla birlikte doktrinde anılan kavramların birbiri yerine kullanılmayacağını savunarak bu kavramlar arasındaki farklara işaret eden yazarlar da bulunmaktadır¹⁰. Bu yazarlardan biri, “*hükümlünün infazdan sonra yeniden suç işlemeyerek insan onuruna yakışır bir hayat sürmesi için yürütülen faaliyetler*”i topluma yeniden kazandırma olarak ifade etmiştir¹¹.

Kanaatimizce bu kavramların temelinde yatan düşünceler arasında belirgin farklar bulunmamaktadır. Nitekim her kavram esasında, hükümlülere temel hakların bir öznesi kabul ederek, cezanın infaz aşamasının insan onuruna uygun bir şekilde tamamlanması ve hükümlünün gelecekte suçtan uzak bir yaşam sürerek topluma dahil olmasını ifade etmektedir. Bununla birlikte iyileştirme, tretman ve rehabilitasyon kavramlarının hükümleri tıpkı bir hasta gibi yansıtması nedeniyle kullanmaktan kaçınmaktayız. Çalışma kapsamında toplumla yeniden bütünleş(tir)me kavramının kullanılmasının nedeni ise, hükümlülerin insan haklarını destekleme noktasında daha kapsayıcı olması ve pozitif yükümlülük vurgusu taşımasıdır. Ayrıca bu kavramın, hükümlülere

---

yerlerinde kanundaki ifadesiyle “iyileştirme”, bazı yerlerinde “topluma yeniden kazandırma” kavramını kullanmıştır. Bkz. Yerdener, *Türk Ceza Hukuku Yaptırımları ve İnfazı*, s. 327, 331, 338, 350.

⁸ Demirbaş, *İnfaz Hukuku*, s. 259; Demirbaş, “Cezaevlerinde Yeniden Sosyalleştirme (Tretman) Sorunları”, s. 396.

⁹ Hakan Karakehya, “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların İnfazıyla Hükümlünün İslahının Sağlanması Mümkün müdür?”, *Dr.Dr.h.c. Silvia Tellenbach’a Armağan*, Seçkin Yayıncılık, 2018, s. 1060.

¹⁰ Pınar Bacaksız, “Cezalandırma ve Topluma Yeniden Kazandırma”, *Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan*, C. 16, Özel Sayı 2014, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2015, s. 4922. “İslâh” ile “yeniden topluma kazandırma” kavramlarının farkına da işaret eden Maden, ıslâhın cezasının infazı tamamlanan hükümlünün, farazî olarak, bir toplum içerisine dönecek olmasa bile, geçerli bir kavram olduğunu ifade etmektedir. Bkz: Mehmet Maden, *Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımlar*, Adalet Yayınevi, 2012, s. 64-65.

¹¹ Bacaksız, s. 4921-4922. Yazar bu tanıma yönelik, Timur Demirbaş’ın “yeniden sosyalleştirme” kavramı için yapmış olduğu açıklamaya atıf yapmasına rağmen yeniden sosyalleştirme kavramını, hükümlünün infaz kurumunda da o kuruma özgü bir sosyal hayatı olduğu gerekçesiyle yetersiz bulmuştur. Bkz. Bacaksız, s. 4922.

uygulanacak asgari minimum standartları belirlemek amacıyla hazırlanan ve devletlerin infaz siyasetini belirlerken örnek aldıkları Mandela Kuralları¹² ve Avrupa Cezaevi Kurallarında¹³ da benimsenmesi bu kavramı tercih etme düşüncemizi güçlendirmiştir.

Kanaatimizce toplumla yeniden bütünleştirmeyi, “*hükümlülerin infaz kurumuna girdiği andan itibaren başlayan ve serbest bırakıldıktan sonra belirli bir süre devam eden, ceza infaz kurumunun zararlı etkilerini, programlar ve hizmetler yoluyla sınırlandırıp hükümlünün toplumun bir parçası olarak normal bir hayat sürmesini sağlayacak becerilerin geliştirilmesini amaçlayan bir infaz politikası*” olarak ifade etmek mümkündür¹⁴.

Hükümlülerin toplumla yeniden bütünleştirilmesi konusu Türk Hukuku’nda çeşitli hükümlerle düzenlenmiştir. 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun toplumla yeniden bütünleştirmeyi ifade etmek üzere “*iyileştirme*” kavramını¹⁵ tercih etmiş olup “*iyileştirme programlarının belirlenmesi*” başlıklı m. 73 doğrudan bu konuya ayrılmıştır. Hükümlülere uygulanacak programlar belirlenirken nelere dikkat edilmesi gerektiği m. 73/1’de belirtilmiştir. Buna göre, “*hükümlünün geçmişi, suçluluk nedenleri, suç sicili, fizik yeteneği ve ruhsal yapısı, kişisel doğası, arz edebileceği tehlike halleri, hapis cezasının süresi, salıverildikten sonraki beklentisi dikkate alınarak, toplumun hukuka uygun hareket eden ve üretken bir üyesi olarak yaşamını sürdürmesini sağlayacak ve bireysel ihtiyaçlarına uygun bir biçimde iyileştirme programları uygulanır.*” Bununla birlikte m. 73/2’de bu programların hazırlanması ve uygulanması amacıyla ceza infaz kurumlarında eğitim ve psiko-sosyal hizmet servislerinin oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir.

İnfaz Kanunu m. 73/1’de çerçevesinde düzenlenen toplumla yeniden bütünleşme programlarının başarıya ulaşp ulaşmadığı ise İnfaz Kanunu’nun “*iyileştirmede başarı ölçütü*” başlıklı 7. maddesinde yer alan ölçütlerle belirlenmektedir. Buna göre; “*(1) Hapis cezalarının infazında hükümlülerin iyileştirilmeleri amacını güden programların başarısı, elde ettikleri yeni tutum ve becerilerle orantılı olarak ölçülür. Bunun için iyileştirme çabalarına yönelik olarak hükümlünün istekli bulunması teşvik edilir.*”

¹² Bkz. Nelson Madela Kuralları m.4

¹³ Bkz. Avrupa Cezaevi Kuralları m.6, m.72.3, m.83

¹⁴ Funda Kaya Bozok, *Hükümlülerin Çalıştırılması*, Adalet Yayınevi, 2024, s. 84.

¹⁵ İnfaz Kanunu m. 6 vd.

(2) *Hapis cezasının, kendisinde var olan zararlı etki yapıcı niteliğini mümkün olduğu ölçüde azaltacak biçimde düzenlenecek programlar, usûller, araçlar ve zihniyet doğrultusunda yerine getirilmesi esasına uyulur. İyileştirme araçları hükümlünün sağlığını ve kişiliğine olan saygısını korumasını sağlayacak usûl ve esaslara göre uygulanır.”*

Belirtmek gerekmektedir ki, toplumla yeniden bütünleştirme hapis cezasının doğal bir sonucudur. Bu durum, demokratik bir hukuk devletinde, haklı olarak cezalandırılan kişilere karşı devletin önemli bazı yükümlülerinin bulunduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda aşağıda devletin cezalandırma hakkına mündemiç olan toplumla yeniden bütünleştirme yükümlülüğü incelenecektir.

II. DEVLETİN CEZALANDIRMA YETKİSİ VE TOPLUMLA YENİDEN BÜTÜNLEŞTİRME YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Bir suçun işlenmesiyle birlikte devlet ve suç işleyen kişi arasında bir cezalandırma ilişkisi kurulur ve kural olarak tespit edilen cezanın infazı ile bu ilişki sona erer¹⁶. Devlet, cezalandırma yetkisine sahip tek kurumdur. Suç işlendiğine ilişkin şüphenin öğrenilmesinden itibaren başlayan muhakeme süreci, devlet tarafından kamu adına soruşturma ve kovuşturma makamları eliyle yerine getirilmektedir. Devletin muhakeme sürecindeki işlevi cezaya hükmedildikten sonra da devam eder. Ceza muhakemesi sonunda kesinleşen hüküm, yine devlet tarafından infaz edilmektedir. İnfazın temellerinin ulusal ve uluslararası normlara uygun kanun ve uygulamalarla belirlenmesi hukuk devleti olmanın bir gereğidir¹⁷. Devletin, cezanın infazına ilişkin çağdaş yönelimlerinin temelinde, “*dışlanmış hükümlüden insan hükümlüye doğru bir anlayış*”¹⁸ barınmalıdır. Ancak böylece sadece toplumun suçludan korunması için değil, ama aynı zamanda hükümlünün topluma geri dönüşü için bir hazırlanma süreci olarak suç işleyen kişilerin hapsedilmesi anlayışına geçilir¹⁹.

Devlet, suç işlemek suretiyle hukuk düzenine hakim olan dengeyi bozan kişiye yaptırım uygulamak suretiyle bu dengeyi tekrar kurmayı

---

¹⁶ Ayhan Önder, *Ceza Hukuku Dersleri*, Filiz Kitabevi, 1992, s. 642.

¹⁷ Zekeriya Sevimli, “Türkiye Ceza ve Tutukevleri İle İnfaz Hizmetleri Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Türkiye'nin İnfaz Rejimi Sempozyumu*, 18.01.1997, s. 132.

¹⁸ Alin Reynaud, *Hapishanelerde İnsan Hakları*, Çev. İhsan Kuntbay, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, 1992, s. 22.

¹⁹ İlkay Savcı, *Cezaevi İşyurtlarında Çalışan Hükümlüler Bir Alan Araştırması*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2004 s. 6.

amaçlamaktadır²⁰. Böylece cezalandırmanın temel amacı olan toplumun suçludan korunması mümkün olacaktır. Bununla birlikte devletin sorumluluğu, suç işleyen kişiyi cezalandırmakla bitmemektedir. Cezanın infazı sürecinde gerek topluma gerekse suç işleyen kişiye yönelik yükümlülükleri devam etmektedir.

Ceza infazının öncelikli amacı sadece toplumun suçtan korunması değil, aynı zamanda hükümlünün toplumla yeniden bütünleştirilmesidir. Toplumla yeniden bütünleştirme, devletin cezalandırma yetkisinin doğal ve içsel tamamlayıcısıdır. Cezalandırma yetkisi, hükümlünün kanunlara uyan ve üretken bir vatandaş olarak topluma yeniden dahil edilmesi noktasında devlete aktif bir görev yüklemektedir²¹. Başka bir ifade ile devletin yetkisi, hükümlünün toplumla yeniden bütünleştirilmesi yükümlülüğünü içinde barındırmaktadır.

Toplumla yeniden bütünleştirme yükümlülüğü, devletlerin infaz siyasetini belirlerken dikkate almaları gereken temel prensiplerden biridir. Devletlerin bu yükümlülüğünü yerine getirmemesi, ya suç işleyen kişilerin sürekli olarak toplumdan uzaklaştırılmasını ve karantinaya alınmasını gerektiren bir sistem kurmak ya da toplumda kalıcı bir alt sınıf olarak görülmelerine izin vermek demektir. Unutmamak gerekir ki, hiç kimse suç işleme olasılığını göz ardı etmemelidir. Kişi ciddi bir yanlış yapmayacağından (makul olmayan bir şekilde) emin olsa bile, yakınlarının veya sevdiklerinin bunu yapabileceğini kabul edebilir²². Tüm vatandaşlar kendilerini hem potansiyel bir mağdur hem de potansiyel bir suçlu olarak hayal ettiklerinde topluma gerçek anlamda entegre olmak için makul bir fırsatın önemi anlaşılabilir.

Toplumla yeniden bütünleştirme, hükümlülerin toplumsal ortama tekrar geri dönmeye ilişkin ümitlerini zayıflatan veya yok eden cezalara karşı çıkmaktadır. Nitekim bu yükümlülük, suç işleyen kişilerin sadece ne kadar süre cezalandırıldığını değil, nasıl cezalandırıldığı da yeniden gözden geçirmeye gerektirmektedir. Bu bağlamda toplumla yeniden bütünleştirme, özellikle ölüm cezasını reddetmektedir. Ölüm cezası devletin bir suçlunun bir daha asla sivil hayata katılamayacağına karar vermesinin yalnızca en belirgin

²⁰ İzzet Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 19. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2023, s. 785.

²¹ Ekow N. Yankah, "The Right to Reintegration", *New Criminal Law Review*, 23(1), s. 83.

²² Yankah, s. 89

yoludur²³.

Öte yandan koşullu salıverilme hükümlerinin uygulanmadığı ağırlaştırılmış müebbet hapis cezaları da, toplumla yeniden bütünleşme ile bağdaşmamaktadır. Nitekim bu durum, hükümlünün terbiye ve ıslah olacağına ilişkin inancın olmadığını gösterir. Artık bir daha topluma dönme yönündeki ümitleri tükenmiş olan hükümlülerin toplumla yeniden bütünleşirme programlarına tabi tutulmasının bir anlamı bulunmamaktadır. Tahliye umudu ya da kendilerini geliştirme fırsatları olmayan bu hükümlülerin gerçek anlamda bir yaşam projeleri yoktur. Bu hükümlüler, belli bir programa tabi tutulsa bile, sonucunun başarısız olacağı şüphesizdir²⁴. Ayrıca uzun hapis cezalarının, bir hükümlünün toplumla yeniden bütünleşmesini engelleyebileceği de kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle suç karşılığı verilen cezanın, hükümlülerin topluma yeniden katılma olasılığını ortadan kaldıracak kadar uzun olmaması gerektiğinde savunulmaktadır. Kişinin yaşlılığında, muhtemelen yalnızlık ve yoksulluk içinde, hayatının geri kalan kısa dönemini yaşamak üzere serbest bırakılabileceği anlayışı, ciddi bir yeniden entegrasyon fırsatı olarak görülmemektedir²⁵.

Devletin cezalandırma yetkisi, aynı zamanda hükümlü ile toplum arasındaki bağları yeniden inşa etme görevi yüklemektedir. Bu bağlamda toplumla yeniden bütünleşirme yükümlülüğü çerçevesinde yapılması gerekenler sadece hapis cezasının infazı süreciyle sınırlı değildir. Aynı zamanda hükümlünün tahliye edildikten sonra ikincil yaptırımlar olarak ifade edilen yasal engeller labirentinde boğulmasına izin vermemek de devletin görevidir²⁶. Eski bir hükümlünün topluma tam olarak yeniden katılmasının önünde çok sayıda engel bulunmaktadır. Özellikle adli sicil kayıtlarının, güvenlik soruşturması ve arşiv araştırmalarının eski hükümlülerin düzenli işgücü piyasasında yer edinme şansları üzerinde ciddi etkisi bulunmaktadır. Devlet en azından, topluma geri dönen hükümlülerin hayatlarını yeniden inşa etmelerine ve geçmişi mümkün olduğunca geride bırakmalarına olanak sağlamalıdır.

---

²³ Yankah, s. 90.

²⁴ Özgenç, s. 874.

²⁵ Yankah, s. 94, 98.

²⁶ Yankah, s. 109.

III. TOPLUMLA YENİDEN BÜTÜNLEŞTİRME PROGRAMLARI

Hükümlünün toplumla yeniden bütünleşmesi, infaz kurumuna girmesiyle başlayan salıverildiği anda sona ermeyen uzun bir süreç gerektirmektedir²⁷. Başka bir ifadeyle tahliye öncesi başlayan bu uygulama, tahliye sonrası da devam etmektedir. Toplumla yeniden bütünleştirme uygulamasının bu aşamalardaki görünüm şekilleri aşağıda daha detaylı incelenecektir.

A. Tahliye Öncesi Toplumla Yeniden Bütünleştirme Programları

Çağdaş bir infaz kurumu, birbirini destekleyen birden fazla amaca hizmet etmek zorundadır. Bir yandan suç işleyen kişiler denetim altında tutularak toplumun korunması diğer yandan ise özgürlüklerine tekrar kavuşacak olan bu kişilerin infaz sürecinde çeşitli programlara tabi tutularak toplumla yeniden bütünleşmeleri sağlanmalıdır. Bu bağlamda özgürlükten yoksun bırakmanın kendisinin bir ceza olduğu unutulmamalı, hükümlülere uygulanacak rejim, hapsedmenin doğasından kaynaklanan ıstırabı daha da ağırlaştırmamalıdır²⁸. Bunun için ceza infaz kurumu makamlarının, hükümlülere iyi ve insancıl bir muamelede bulunması yeterli değildir. Ayrıca hükümlülerin değişmeleri ve gelişmeleri için gerekli olan imkânların da sunulması gerekmektedir²⁹. Dolayısıyla cezanın infaz sürecine, hükümlülerin kanunlara saygılı ve sorumluluk sahibi bir birey olarak toplumla yeniden bütünleşmesine yardımcı olacak programların eşlik etmesi gerekmektedir.

Bütün suçlular bakımından aynı etkiyi gösterecek bir toplumla yeniden bütünleştirme programından bahsetmek çok zordur. Ancak eğitim ve çalışma gibi belirli programların infaz koşulları içerisinde etkili bir şekilde uygulanması durumunda toplumla yeniden bütünleşme amacına ulaşmak mümkündür. İnfaz kurumlarında eğitim, hükümlülerin topluma yeniden entegre olmaları bakımından en etkili programlar arasındadır. Eğitim, hükümlülere sunulan programlar arasında yalnızca bir seçenek değildir. Nitekim cezaevlerinde bulunan birçok kişinin eğitim düzeyi düşüktür ve ne yazık ki birçoğu hayatlarında ilk kez gerçek bir eğitim alabilecekleri programlara katılma fırsatı

²⁷ Cumhuriyet Şahin, "Tahliye Öncesi ve Sonrası Hükümlüye ve Eski Hükümlüye Yardım", *Ceza ve Tedbirlerin İnfazında İnsan Haklarının Korunması Sempozyumu*, 22-24.03.2002, s. 128.

²⁸ ACK m. 102/2 "Kişiyi özgürlükten yoksun bırakarak alıkoymanın kendisi bir cezadır. Bu nedenle, hükümlülere uygulanan rejim, alıkonmanın doğasından kaynaklanan ıstırabı daha da ağırlaştırmamalıdır."

²⁹ Andrew Coyle, *Cezaevi Yönetimine İnsan Haklarını Göz Önüne Alan Bir Yaklaşım*, Uluslararası Cezaevi Araştırmaları Merkezi, 2002, s.83.

bulmaktadır³⁰. Eğitim programları, ceza infaz kurumunda sunulacak çalışma ve diğer programlar için bir ilk adım vazifesi görmektedir. Bu programlar sayesinde özellikle kriminolojik ihtiyaçların karşılanması ve kişileri suç işlemeye iten nedenlere nüfuz etmek mümkün olmaktadır. Başka bir ifadeyle hükümlünün ceza infaz kurumunda verilecek diğer programların kapsamını, amacını ve nihayetinde yaşadığı hayatı kavraması için, eğitim bir ön koşul niteliğindedir³¹. Eğitim programları ile kişilere öncelikle okuma yazma, dört işlem gibi temel beceriler kazandırılmak amaçlanmaktadır. Ancak toplumla yeniden bütünleşme için temel becerilerin ötesine geçilmeli ve hükümlünün sosyal, ekonomik, kültürel anlamda kişiliğini geliştirecek kapsamlı bir program düzenlenmelidir³². ACK'nın 106. maddesinde *“beceri kazandırma eğitimleri de dâhil olmak üzere, mahpusların sorumlu ve suçtan uzak bir yaşam tarzına yönelmelerini amaçlayan sistemli bir eğitim programı”*nin hükümlülere uygulanan rejimin temel bir parçasını oluşturduğu ifade edilmiştir.

Ceza infaz kurumlarında çalışma; eğitim gibi, hükümlülerin uslandırılması ve yeniden toplumla bütünleşmesi için infaz sürecinin vazgeçilmez bir unsurudur. Öyle ki, çalışmanın infazın esasını oluşturduğu ve toplumla yeniden bütünleşmenin belirleyici koşulu olduğu ifade edilmektedir³³. ACK'nın 26. maddesinde, cezaevlerinde çalışmanın, infaz rejiminin pozitif bir unsuru olarak görülmesi ve asla bir ceza olarak kullanılmaması gerektiği ifade edilmiştir. Tıpkı eğitim programlarına katılma gibi hükümlülerin çoğu, ilk defa cezalarının infazı sürecinde iş becerilerini geliştirme ve düzenli olarak çalışma imkânı bulmaktadır. Çalışma programları ile tahliye olduktan sonra hayatlarını idame etmelerine yardımcı olacak iş becerileri geliştirilerek hükümlünün normal bir hayata hazırlanması sağlanmaktadır³⁴. Bununla birlikte kurumsal yaşamın aktif ve ekonomik bir uğraşı olan çalışma, hükümlüyü hapsedmenin neden olduğu ruhsal ve fiziksel zararlardan korumaktadır. Hükümlü infaz kurumunda geçen süreyi verimli ve faydalı bir şekilde geçirmekte, bunun karşılığında bir ücret almakta ve ayrıca kendine güvenen, öz saygısı yenilenmiş bir birey olarak topluma dönmektedir³⁵.

---

³⁰ Coyle, s. 90.

³¹ Mustafa Tören Yücel, “Ceza İnfaz Kurumlarında Tehlikeli Suçluların Tretmanı”, *İnfaz Hukukunun Sorunları Sempozyumu*, Öz Özen Matbaacılık, 2001, s. 229.

³² Coyle, s. 91.

³³ Demirbaş, “Cezaevinde Yeniden Sosyalleştirme (Tretman) Sorunları”, s. 158.

³⁴ Coyle, s. 85.

³⁵ Yücel, “Ceza İnfaz Kurumlarında Tehlikeli Suçluların Tretmanı”, s. 232.

Türk hukukunda hükümlülerin, kuruma girişinden salıverilmesine kadar geçen süre içerisinde uygulanacak toplumla yeniden bütünleştirme programlarının belirlenmesindeki amaç ve esaslar ile bu programlara ilişkin düzenleme gerek yukarıda ifade edilen İnfaz Kanunu m.73 ve ilgili diğer maddelerde³⁶ gerekse İnfaz Yönetmeliği'nin 86³⁷ ve devamı maddelerinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Öte yandan belirtmek gerekmektedir ki, suçluların toplumla yeniden bütünleşmesine yönelik programların ve yöntemlerin başarıya ulaşması kolay değildir. Toplumla yeniden katılma sürecinde sayısız engel bulunmaktadır. Bunların en başında, hükümlülere yönelik programların büyük bir kısmının ceza infaz kurumunda, yani tamamen uygun olmayan bir ortamda uygulanacak olması gelmektedir. Cezaevleri, gerek mimari yapıları gerekse Türkiye'de dâhil olmak üzere bir çok devlette "koşu sistemi"nin benimsenmiş olması nedeniyle hükümlülerin müreffeh bir ortama sahip olmasının ötesinde temel ihtiyaçlarını gidermelerine bile çoğu zaman imkan tanıyamamaktadır³⁸. Bununla birlikte cezaevlerinin aşırı kalabalık olması, nitelikli personel eksikliği, dış dünya ile temasın yeterince kurulamaması ise diğer temel engeller arasındadır. Böyle bir ortamda toplumla yeniden bütünleşmeyi sağlamaya yönelik programların etkili bir şekilde uygulanması ve hükümlünün, işlediği suçtan dolayı kusurlu olduğu bilincine sahip olarak bu programlara katılıp değişme ve gelişme isteği içinde olması beklenemez. Bununla birlikte cezaevlerinde iyi düzen ve güvenliğe verilen önemin, hükümlünün temel haklar öznesi olduğu gerçeğini bastırarak şekilde vurgulanması da toplumla yeniden bütünleşmeyi engellemektedir. Bir diğer önemli görülen engel ise, hükümlülerin cezaevleşmesi, daha açık bir ifadeyle ceza infaz kurumu alt kültürünü benimseyerek dışardaki toplumdaki uzaklaşmasıdır³⁹. Toplumla yeniden bütünleşmenin önündeki engeller

³⁶ Örneğin, İnfaz Kanunu m. 75'te hükümlünün kişisel özelliklerine göre tespit edilecek bir eğitim programına tabi tutulması gerektiğini ifade edilmektedir. Aynı Kanununun'un 76. maddesinde ise, hükümlülerin öğretimden yararlanma ve ilgili sınavlara girebilme hakları düzenlenmiştir. Hükümlülerin ceza infaz kurumunda kaldıkları süre boyunca çalıştırılmaları, İnfaz Kanunu m. 29 ve devamında yer almaktadır.

³⁷ İnfaz Yönetmeliği m. 86 "*İyileştirme; hükümlülerin, kuruma girişinden salıverilmesine kadar geçen süre içerisinde, bedensel ve zihinsel sağlıklarını sürdürmeleri veya bunlara yeniden kavuşmaları için gerekli önlemlerin alınması, suçluluk duygusundan arınması, kişisel ve toplumsal gelişiminin sağlanması amacıyla uygulanacak, eğitim-öğretim, sağlık, psiko-sosyal hizmetler ile meslek edindirme, bireyselleştirilme, toplum yaşamıyla uyumlaşmasını ve geliştirilmesini sağlayacak programların tümüdür...*"

³⁸ Demirbaş, "Cezaevinde Yeniden Sosyalleştirme (Tretman) Sorunları", s. 156-157.

³⁹ Şahin, s. 123.

salıverildikten sonra bitmemekte, hatta ek zorluklarla devam etmektedir. Özellikle gerek infaz kurumlarında modern dünyanın ve çağdaş teknolojinin ilerlemesine uygun bir mesleki eğitim ve beceri geliştirecek programların sunulmaması gerekse toplumun güvenilmez olarak değerlendirdiği eski hükümlülerden uzak durması nedeniyle hayatlarını idame ettirebilecekleri iş ve sosyal ortama sahip olamamaları, hukuka uygun davranmaya sevk edecek aile ve toplum bağlarının yokluğu topluma yeniden dâhil olmanın önündeki engellerden sayılmaktadır⁴⁰.

Toplumla yeniden bütünleşmeyi sağlamaya yönelik programların başarıya ulaşması için öncelikle hükümlülerin olabildiğince tanınması gerekmektedir. Hükümlülerin infaz kurumuna kabulünü takiben, onların kişilik, kriminolojik ve sosyal yönlerine ilişkin araştırma için bir müşahede sürecinin varlığı şarttır⁴¹. Müşahede işlemleri hükümlülere uygulanacak programların bireyselleştirilmesi noktasında bir vasıta teşkil etmektedir. Nitekim her hükümlünün aynı programlara tabi tutulması düşünülemez. Çünkü hükümlülerin bir kısmı okuma yazması dahi olmayan kişiler olabileceği gibi diğer bir kısmı da belli bir eğitim seviyesine sahip olabilmektedir. Bir kısmının salıverildikten sonra onları bekleyen işleri ve güçlü aile bağları olmasına rağmen, bir kısmı ilk defa infaz sürecinde iş becerilerini geliştirme imkânı bulmaktadır⁴². Toplumla yeniden bütünleşme programlarının başarıya ulaşması için müşahede süreci kuruma ilk girildiği andan itibaren başlamalı ve infaz süreci boyunca devam etmelidir.

Hükümlüler müşahede altına alındıktan belirli bir süre sonra bazı gruplara ayrılmakta yani sınıflandırılmaktadır. Hükümlülerin sınıflandırılması toplumla yeniden bütünleşme sürecinin başarıya ulaşmasının şartlarından biridir. Burada kastedilen sınıflandırma, sadece hükümlünün işlediği suçun niteliği ve cezanın ağırlığı gibi objektif ve geçmişe yönelik hususlara ilişkin bir değerlendirme yapılarak değil aynı zamanda hükümlünün kişisel özellikleri ile ihtiyaçları göz önüne alınarak ve hükümlünün geleceği düşünülerek yapılmaktadır⁴³. Müşahede ve sınıflandırma işlemlerinden sonra hükümlünün

---

⁴⁰ Helmut Kury, “Almanya’da Ceza İnfaz Pratiği ve Sorunları”, Çev. Nezh Pala, *İnfaz Hukukunun Sorunları*, Goethe Institut ve Başkent Üniversitesi Yayını, Öz Özen Matbaacılık, 2001, s. 105; Fatma Karakaş Doğan, *Cezanın Amacı ve Hapis Cezası*, Legal Yayıncılık, 2010, s. 231.

⁴¹ Demirbaş, *İnfaz Hukuku*, s. 248.

⁴² Coyle, s. 85.

⁴³ Feyyaz Gölcüklü, *Türk Ceza Sistemi (Hürriyeti Bağlayıcı Cezalar)*, Ankara Üniversitesi

ihtiyaçları, kişisel özellikleri, yetenekleri, psikolojik durumu gibi hususlar göz önünde tutularak hükümlünün bir daha suç işlemeyecek bir kimse olarak topluma dönüşünü sağlayacak bir ıslah planı oluşturulmaktadır. Bu işlem programların bireyselleştirilmesi anlamına gelmektedir⁴⁴.

Bütün hükümlülerin uslandırılması ve toplumla yeniden bütünleştirilmesine yönelik çalışma yapmanın gerekli olup olmadığı veya mümkün olup olmadığı, başka bir ifade ile ıslahı mümkün olmayan hükümlülerden bahsedilip bahsedilmeyeceği noktalarının da aydınlatılması gerekmektedir.

Klasik ceza hukuku doktrini, suçluların irade serbestisine sahip olduğu anlayışını esas tutmaktadır⁴⁵. Başka bir ifadeyle klasik ceza teorisi, suç işlemeyi özgürce seçen rasyonel insanlar fikrine dayanmaktadır⁴⁶. Bu bağlamda suçlu nasıl ki suç işlerken bir irade serbestisine sahip ise, ıslah olması noktasında bir irade serbestisi bulunmaktadır. Başka bir ifade ile suçlu isterse kendi kendini de ıslah edebilir⁴⁷. Pozitivist hukuk doktrini ise, suçluluğun yaratılıştan ileri gelebileceğini⁴⁸ ve bu nedenle ıslahın mümkün olmadığı durumların da olabileceğini kabul etmektedir. Bu akımın öncüsü olan Lombroso'ya göre, “suç, doğum ve ölüm gibi doğal bir olaydır. Genel nedensellik kanunu içinde yer alır. Bazı insanlar doğuştan suçludurlar, bazı hayvanların doğuştan yırtıcı olmaları gibi. Ceza ise psikolojik bir araçtır, nasıl olur da suçu gerçekleştirmek için birleşen doğal ve fizikî kuvvetlere engel olabilir?”⁴⁹. Dolayısıyla suç işleme, yaratılıştan gelen doğal bir özellik olduğu için hapis cezası ve terbiye usulleri ile tedavi edilmeleri mümkün değildir⁵⁰.

Siyasal Bilgiler Yayınları, Sevinç Matbaası, 1966, s. 124.

⁴⁴ Gölcüklü, s. 124 vd.

⁴⁵ Sulhi Dönmezer, “Cezaî Sorumluluğun Esası Bakımından Klasik Teori ve Bu Teorinin Karşılaştığı İtirazlar”, İHFM, 1945, s. 66, 68; Somay Tümerkan, “Klasik, Pozitivist Okullarda ve Toplumsal Savunma Hareketinde Ceza Sorumluluğunun Esası”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 48(1-4), 1983, s. 54; Karakehya, s. 1076.

⁴⁶ Dirk Van Zyl Smit ve Sonja Snacken, *Principle of European Prison Law and Policy Penology and Human Right*, (First Edition). Oxford University Press, 2009, s. 80. Klasik okulun irade serbestisi kavramını ceza hukuku alanına dahil etmesi, ıslah düşüncesi ile birlikte failin bedeninin değil, ondaki kötülük doğuran iradenin cezalandırılması gerektiği düşüncesinin yerleşmesine neden olmuştur. Bkz. Karakehya, s. 1069.

⁴⁷ Faruk Erem, *Adalet Psikolojisi*, 5. Baskı, Ajans Türk Matbaası, 1964, s. 317.

⁴⁸ Tümerkan, s. 55; Erem, s. 317.

⁴⁹ Tümerkan, 55.

⁵⁰ Cesare Lombroso, *Suç İşlemenin Sebepleri*, Çev. Sadi Irmak, 2. Baskı, Aydın Güler Kitabevi,

Öte yandan ümanist hukukçular cezanın esasını onun ıslah ediciliğinde bulmaktadır. Hükümlülerin ıslah edilmesi düşüncesi aslında cezalandırmanın doğal bir sonucudur. Hükümlünün rıza göstermesi ve istekli olması durumunda ıslahı mümkündür. Bununla birlikte ıslahın gerçekleştirilmesi hükümlünün işlediği suçtan doğan sorumluluğun kendi uhdesinde olduğunu kabul etmesine de bağlıdır. Ümanist hukukçular, ıslahı mutlak surette mümkün olmayan suçluların bulunacağı düşüncesini kabul etmemekte, elverişli yöntemlerin uygulanması suretiyle her hükümlünün ıslah edilebileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda “*suçluyu kazıyınız, altından insan çıkar*” sözü ile insandan ümidin kesilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çünkü insan karakteri mutlak bir değişmezlik barındırmaz⁵¹.

Doktrinde bir görüş ise suçluları; bir ıslah planına gerek olmaksızın kendi kendilerini ıslah edebilenler, bir ıslah ve terbiyeye muhtaç olanlar ve asosyal karakterlerinden dolayı toplum içinde yaşamaları tehlikeli olanlar şeklinde ayırmaktadır⁵². Bu görüşe göre, ıslahı mümkün olmayan suçluların bulunmadığına yönelik iyimser düşüncelere rağmen gerçek daha farklıdır. Mutlak surette olmasa da nispi surette ıslahı mümkün olmayan suçlular mevcuttur. Çünkü henüz bu kişileri ıslah etmeye yönelik bir çözüm geliştirilememiştir. Bütün hükümlülerin ıslah edilmesi gibi oldukça güç bir işi başarabilecek personel olmamakla birlikte, cezaevlerindeki aşırı kalabalıklaşma ve fiziki imkânlar göz önüne alındığında ıslah için uygun bir ortamın varlığından da bahsedilemez. Bu nedenle hükümlülerin tümünü ıslah etmek gibi gerçekleştirilmesi zor bir amaçtan ziyade başlangıçta ıslahı mümkün olan hükümlülerin sınıflandırılması ve gereken çabanın bu kişilere yönelik gösterilmesi gerekmektedir⁵³.

B. Tahliye Sonrası Toplumla Yeniden Bütünleştirme Programları

Topluma geri dönüşün ve toplumla yeniden bütünleşmenin başarılı olabilmesi için infaz kurumundaki yaşamın ve programların bu amaca göre

---

1963, s. 59.

⁵¹ Faruk Erem, *Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku, Cilt: II*, 12. Baskı, Seçkin Kitabevi, 1985, s.210 vd.

Vedat Nedim Tör “İmralımın İnsanları”nda bir cezaevi müdürüne şunları söyletiyor; “Ben mücrim bile olsa, her insanın içinde gizli bir ışıklı noktanın yandığına inanıyorum. Bu ışıkları büsbütün karatmayalım” Bkz. Vedat Nedim Tör, *İmralımın İnsanları*, Zerbamat Basımevi, 1936, s.27.

⁵² Nurullah Kunter, “Suçluların Terbiye ve Islahı”, *Adliye Ceridesi*, 34(7), 1943, s. 538.

⁵³ Kunter, s. 538 vd.

düzenlenmesi ve uygulanması yeterli değildir. Bunların yanında tahliye olduktan sonra da hükümlünün toplumla yeniden bütünleşmesini sağlayacak programlara ihtiyaç vardır. Patronaj olarak da ifade edilen tahliye sonrası bu programlar toplumla bütünleşme sürecinde hem hükümlünün kendisi hem de toplum bakımından kritik bir rol oynamaktadır⁵⁴. Ayrıca bu programlar, başarılı bir şekilde uygulandıkları takdirde, tekerrürü azaltacağı için kamu güvenliğinin sağlanmasında da etkili olacaktır⁵⁵. Tahliye sonrası programlar sayesinde bir taraftan toplumun hükümlülere karşı olan tepkisi ve önyargılı davranışları ile mücadele edilmekte diğer taraftan da eski hükümlünün istihdam, barınma, aile ve toplum bağları, fiziksel ve zihinsel sağlıkları takip edilmektedir. Toplumun eski hükümlülere karşı önyargılı davranışlarını engellemek öncelikli bir mesele olarak ele alınmalıdır. Aksi takdirde hükümlülerin gerek ceza infaz kurumunda gerekse de tahliyeden sonra almış oldukları eğitimlerin bir manası kalmayacaktır⁵⁶.

Türk hukukunda salıverme sonrası koruma ve yardım, İnfaz Kanunu'nun "Denetimli serbestlik ve yardım merkezleri ile koruma kurulları" başlıklı 104.maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, "... hükümlülerin toplum içinde izlenmesi, iyileştirilmesi, psiko-sosyal problemlerinin çözülmesi, salıverme sonrası korunması ve yargılanan kişiler hakkında sosyal araştırma raporlarının düzenlenmesi ve mağdurun korunması gibi görevleri yerine getirmek üzere denetimli serbestlik ve yardım merkezleri kurulur. (2) Salıverilme sonrasında hükümlülere iş sağlanması için koruma kurulları kurulur..." Bu merkez ve kurulların çalışma yöntem ve esasları 5402 sayılı Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu ve Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği'nde⁵⁷ düzenlenmiştir. Denetimli serbestlik hizmetleri kapsamında, toplum içinde denetim, takip ve iyileştirilmesine karar verilen yükümlülerin, yeniden topluma kazandırılmalarına yönelik çalışmalara ilişkin ayrıntılı düzenleme Yönetmeliğin 35 ve devamı maddelerinde yer almaktadır.

Belirtmek gerekmektedir ki, hükümlü salıverildikten sonra kısmen çözülmüş veya hiç çözülememiş bir sorun yumağı ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu bakımdan hükümlüler adeta tahliye sonrasında da cezalandırılmaya

⁵⁴ Gölcüklü, s. 158; Kunter, s. 529.

⁵⁵ Barack Obama, "The President's Role in Advancing Criminal Justice Reform", *Harvard Law Review*, 130(3), 2017, s. 833.

⁵⁶ Savcı, s. 80.

⁵⁷ Resmi Gazete Tarih/Sayı: 10.10.2021/31655

devam edilmektedir. Bu süreçte gerek devlet eliyle gerekse özel teşebbüsler aracılığıyla çeşitli desteklerin sunulması zorunludur. Aksi durumda infaz kurumunda hükümlünün toplumla yeniden bütünleşmesine yönelik gösterilen tüm çaba ve beslenen ümitler boşa gitmekte ve salıverilen hükümlünün yeniden suç işlemesi yüksek bir ihtimal olmaktadır.

Salıverildikten sonra bakım ve yardım desteğinin sağlanması belirli bir bütçeyi ve bazı yasal düzenlemeleri gerektirmektedir⁵⁸. Hükümlülerin salıverildikten sonra hayatlarını idame ettirebilmesi ve tekrar suç işlememeleri için öncelikle düzenli bir işe ve barınacak bir yere ihtiyaçları vardır. Ancak dışarıda özgür kalabilmeleri istihdam edilmelerine bağlı olmasına rağmen, adli sicil kaydı çoğu kez istihdam edilebilirliği engellemektedir. İstihdam adli sicil kaydının engel teşkil ettiği tek alan değildir. Bunun yanında örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde barınma ve eğitim alanlarında da sabıka kaydı bir değerlendirme unsuru olarak kullanılmaktadır. Fakat bu sorunla ilgili son yıllarda önemli çalışmalar yapılmıştır. Buna örnek olarak barınma konusunda federal hükümetin adli sicil kayıtlarının konut sahipleri ve kamu otoriteleri tarafından nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dair yayınlamış olduğu tebliğ gösterilebilir. Bu tebliğe göre ilgili kişiler ve makamlar sabıka kayıtlarını sadece önemli durumlarda, meşru ve ayrımcılığa yol açmayacak şekilde kullanma hakkına sahiptir. Aksi durum Adil Barınma Kanunu'na⁵⁹ aykırı olacaktır. Eğitim kurumlarına kabul aşamasında ise “*adli sicilin ötesine geç (beyond the box)*” anlayışı ile artık bu kayıtlar hakkında lüzumsuz geniş sorular sorulması engellenmiştir⁶⁰.

Tahliye sonrasında eski hükümlünün toplumla yeniden bütünleşmesini sağlayacak en önemli unsur, onlara hayatlarını idame ettirebilecekleri bir iş olanağı sağlamaktır. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere toplumun eski hükümlülere karşı bir önyargısı bulunmaktadır. Bu engeli aşmak adına çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu bunlardan bir tanesidir⁶¹. Devletimizde bu durum 4857 sayılı İş Kanunu'nun “*özürlü ve eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu*” başlıklı 30. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre; “*işverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç özürlü, kamu işyerlerinde ise yüzde dört özürlü*

---

⁵⁸ Savcı, s. 79.

⁵⁹ Fair Housing Act, 42 U.S.C. § 3601–3619 (2012).

⁶⁰ Obama, s. 834.

⁶¹ Savcı, s. 79.

ve yüzde iki eski hükümlü işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler.” Görülmektedir ki, Türk Hukuku’nda sadece kamu işyerlerinde eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu mevcuttur. Özel sektörden bu yükümlülük 15.05.2008 tarih ve 5763 sayılı Kanununun 2. maddesi ile kaldırılmıştır⁶². Bunun nedeni ise işverenlerin eski hükümlülerin vasıfsız ve yetersiz olduğu yönündeki itirazlarıdır⁶³.

İşverenlerin eski hükümlü çalıştırmama yönündeki tutumlarını ayrımcılık yasağı açısından da değerlendirmek gerekmektedir. Esas itibariyle ayrımcılık yasakları, gerek BM ve ILO sözleşmeleri, AB hukuku gibi uluslararası ve uluslar üstü hukuklarda gerekse ulusal mevzuatlarda geniş yer bulmaktadır⁶⁴. Ancak “*eski hükümlü olma*” durumu, uluslararası herhangi bir metinde ayrımcılık yasağına giren kriterlerden birisi olarak sayılmamıştır. Türk Hukuku’nda da eski hükümlüler açık olarak ayrımcılık yasağı kapsamında korunan kişi kategorisinde sayılmamıştır. Bununla birlikte ayrımcılık yasağının düzenlendiği, İş Kanunu m. 5’te bazı unsurlar sayılmış ve devamında “*ve benzeri sebepler*”le istihdamda ayırım yapılamayacağı belirtilmektedir. Görülmektedir ki, ayrımcılık yasağı kapsamında değerlendirilen hususlarda bir sınırlama yapılmamıştır. Bu durumda eski hükümlü olmanın da ayrımcılık yasağı kapsamında değerlendirilebilmesinin önünde bir engel bulunmamaktadır⁶⁵.

IV. TOPLUMLA YENİDEN BÜTÜNLEŞTİRME BAKIMINDAN BENİMSENEN YÖNTEMLER

Devletlerin, hükümlüleri toplumdan dışlamamayı taahhüt etmesi, onlara salıverildikten sonra toplumla yeniden bütünleşme imkânı sunması ve bu çerçevede uluslararası kabul görmüş normlara ve standartlara dayalı kapsamlı politikalar tasarlaması önemlidir. Ancak uluslararası standartları karşılama amacına rağmen, her devletin kendi özellikleri ve ihtiyaçları göz önüne alındığında tek bir toplumla yeniden bütünleştirme modelinin olamayacağı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yeterli ve etkin bir toplumla yeniden bütünleştirme modelinin belirlenmesi konusunda farklı yaklaşımlar ileri sürmektedir. Tüm bu farklara rağmen, bütün bu yaklaşımlar hangi

⁶² Murat Engin, “Suçu Önleyici Tedbirler Bağlamında Ceza İnfaz Kurumlarında Çalışma ve Eski Hükümlü İstihdamı”, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(2), 2012, s. 34.

⁶³ Savcı, s. 79.

⁶⁴ Engin, s. 33.

⁶⁵ Engin, s. 34.

şartlar altında bu çalışmaların başarılı ve etkili olduğu sorusunu cevaplamaya çalışmaktadır⁶⁶. Bu konuda belli başlı 3 yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar; “*hangisi işe yarar?*” (*What Works?*), “*risk – ihtiyaç – duyarlılık*” (*risk-need-responsivity*) ve “*suçtan vazgeçme*” (*desistance*) yaklaşımlarıdır⁶⁷.

İncelenmesi gereken ilk yaklaşım “*hangisi işe yarar?*” yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, hükümlülerin toplumla yeniden bütünleştirilmesinde hangi programların işe yarayıp hangilerinin yaramadığını toplanan verilerin analizi ve sistematik doktrin taramaları ile nesnel olarak tespit etmektir⁶⁸. Bu yaklaşıma göre, bir programın işe yarayıp yaramadığı, tekrerrüri azaltma oranı ile ölçülür. İslah programları ile ilgili ilk araştırmalar genel olarak hangi programların daha iyi sonuç verdiğini tespit etmeye odaklanmışken, güncel çalışmalar ise bazı programların neden bazı hükümlüler üzerinde daha iyi sonuç doğurduğunu ve hangi faktörlerin daha etkili programlar oluşturmaya yardımcı olduğunu anlamaya yönelmiştir⁶⁹.

Oldukça etkili olduğu ileri sürülen⁷⁰ “*risk – ihtiyaç – duyarlılık*” yaklaşımı farklı alanlardaki kriminolojik araştırma bulgularını bir modelde toplamaktadır⁷¹. Bu yaklaşım; risk, ihtiyaç ve duyarlılık olmak üzere 3 ana ilkeye sahiptir. Bunlardan risk ilkesi, hükümlülere uygulanacak ıslah programlarının yoğunluğunun onların tekrerrür risk seviyesine göre belirlenmesini önermektedir⁷². Buna göre, yüksek risk taşıyan hükümlülere daha ağır ve yoğun programlar uygulanacakken, düşük risk taşıyanlar ise daha hafif programlara tabi tutulacaktır. İhtiyaç ilkesi; hükümlülere uygulanacak

---

⁶⁶ Ineke Pruin, “‘What Works’ and What Else Do We Know? Criminological Research Findings on Transition Management”, *European Treatment, Transition Management, and Re-Integration of High-Risk Offenders*, Ed. Dünkül J. Jesse/ Ineke Pruin/ M. von der Wense, s. 181-196. Forum Verlag Godesberg, s. 188.

⁶⁷ Charlotte Gisler/ Ineke Pruin/ Ueli Hostettler, *Experiences with Welfare, Rehabilitation and Reintegration of Prisoners – Lessons Learned?*, Working Paper 2018/5 – The United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), 2018, s. 7.

⁶⁸ James McGuire, “What Works to Reduce Re-offending 18 Years On.” In *What Works in Offender Rehabilitation. An Evidence-Based Approach to Assessment and Treatment*, edited by L.A. Craig, T.A. Gannon and L. Dixon, L., s. 20-50.

⁶⁹ Gisler, Pruin, Hostettler, s. 7.

⁷⁰ Caleb Lloyd, Ralph Serin “Offender Change in Treatment”, *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*, Ed: G. Bruinsma ve D. Weisburd, 3301-3311; Yazarlar bu prensibi “*dünya genelinde rehber kabul edilen prensip*” olarak görmektedir.

⁷¹ Donald Andrews/ James Bonta, *The Psychology of Criminal Conduct*, 6. Baskı, New Providence: Matthew Bender and Company, 2016, s. 231.

⁷² Gisler, Pruin, Hostettler, s. 9.

programların onların kriminolojik ihtiyaçlarına ve özellikle suçla ilgili olabilecek dinamik faktörlere odaklanması gerektiğini ifade etmektedir. Dinamik faktörler ile kastedilen; otoriteye saygısızlık, anti-sosyal davranışlar, bağımlılık problemleri, suça yönelen ortam, okuma yazma ve mesleki eğitim yetersizliği gibi hususlardır. İhtiyaç ilkesine göre; yeterli terepatik programlar ve eğitimlerle aşılabilecek bu problemler ıslah faaliyetlerinin ana konusu olmalıdır. Son olarak duyarlılık ilkesi ise; ıslah programlarının hükümlülerin öğrenme kapasiteleri ve yöntemlerine göre adapte edilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Hükümlülerin motivasyon ve kararlılıkları ile kültürel geçmişleri göz ardı edilmemelidir⁷³.

İncelenecek olan son yaklaşım ise “*suçtan vazgeçme*” yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre, bir hükümlünün suç hayatını sona erdirmesi ancak sosyal bağların güçlenmesi ve toplumla bütünleşme imkânlarının artması ile mümkündür. Toplumla yeniden bütünleşme programlarının bu anlayışla düzenlenmesi ile başarıya ulaşabileceği ve tekerrürün azaltılacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte suçtan vazgeçme bir süreç olup bunun birçok aşaması bulunmaktadır. Başlangıç olarak hükümlünün değişmeye yönelik bir karar vermesi ve zihni bir çaba ortaya koyması gerekmektedir. Daha sonra hükümlünün eski hayatına dönmesini engelleyecek örneğin evlenme, aile kurma veya takip edilen bazı programlar gibi bazı dönüm noktaları olmalıdır. Son olarak ise hükümlünün hayatını değiştirme kararlılığı davranışlarına yansımalıdır⁷⁴.

V. TOPLUMLA YENİDEN BÜTÜNLEŞTİRMEDE BAŞARILI DEVLET ÖRNEKLERİ

Hükümlülerin toplumla yeniden bütünleştirilmesine yönelik çabalar birçok devlette görülmektedir. Ancak düşük hapsedme oranı ve güçlü refah sistemiyle tanınan Norveç, toplumun yeniden entegrasyon sürecine aktif bir şekilde katılımını önemseyen Kanada, azalan hapsedme oranı ve “*suça dönüş yok, suça dönüşün kolaylaştırılması yok*” yaklaşımıyla dünyanın en güvenli ülkesi olma hedefini benimseyen Japonya⁷⁵ ve sosyal devlet ilkesinin bir gereği olan yeniden sosyalleşme hakkını anayasal bir güvenceye bağlayan Almanya özellikle incelenmesi gereken devletler arasındadır.

⁷³ Andrews/ Bonta, s. 231; Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 9.

⁷⁴ Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 11.

⁷⁵ Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 5.

A. Kanada

Kanada’da hükümlülerin başarılı bir şekilde yeniden entegrasyonunun sağlanabileceği inancı hâkimdir⁷⁶. Kanada yaklaşımı; hükümlülerin toplumla yeniden bütünleştirilmesinin ancak, bir yanda ceza infaz kurumunda kalınan süre boyunca topluma kademeli dönüşü sağlayacak çalışmalar yapılması, diğer yanda ise toplumun bu konuda duyarlı davranması ve hükümlülerin topluma katılımını desteklemesi ile mümkün olacağı kabulü üzerine kurulmuştur⁷⁷. Kanada’da suçluların rehabilitasyonu ve yeniden entegrasyonuna katkıda bulunan programların sağlanmasından ve tahliye sonrası denetimden Kanada İslah Servisi (Correctional Services Canada - CORCAN) sorumludur (1992 İslah ve Şartlı Tahliye Kanunu, 5. Bölüm). Kanada İslah Servisi, hükümlülerin infaz kurumuna kabul sürecinde ve giriş değerlendirmesi yoluyla toplanan bilgilere dayanarak ve hükümlüyle işbirliği içerisinde hükümlünün ihtiyaçları ve davranışlarına yönelik bir ıslah planı oluşturmaktadır⁷⁸. Bu ıslah planı hükümlülerin, ceza infaz kurumu kurallarına uyması ve topluma yeniden kazandırılmalarına yardımcı olmak için geliştirilen programlara aktif olarak katılmalarını amaçlamaktadır. Toplumun da bu sürece katılımı önemlidir. Bu nedenle Kanada İslah Servisi toplumla işbirliğine de büyük önem vermektedir. Vatandaşlar infaz kurumlarında gönüllü olarak, sosyal yardım etkinliklerine katılarak veya vatandaş danışma komiteleri aracılığıyla bilgi ve becerilerini paylaşıp, Kanada İslah Servisi ile aktif bir şekilde çalışmaktadır⁷⁹.

Kanada İslah Servisi’nin hükümlülere hapsedme sürecinde ve tahliyeden kısa bir süre sonraya kadar iş ve mesleki eğitim vermek yoluyla onların rehabilitasyonu ve topluma yeniden katılmalarına katkı sağlamayı amaçlayan CORCAN isimli bir programı bulunmaktadır⁸⁰. Bu program Kanada İslah Servisi’nin en önemli programlarından biri olup, 29 ceza infaz kurumunda bazı iş kollarında çiraklık imkânı sağlamakta, toplum hizmeti ve mesleki eğitim faaliyetleri yürütmektedir. Ayrıca hükümlülerin, ceza infaz kurumu dışında belirli bir süre çalışması veya kamu hizmeti görmesi için iş izinleri de sağlanmaktadır. Söz konusu bu programlara katılan hükümlülere çeşitli

---

⁷⁶ Standing Senate Committee of Human Rights, *Report on the Human Rights of Federally Sentenced Prisoners*, 2021, <https://sencanada.ca/content/sen/committee/432/RIDR/reports/2021-06-16_FederallySentenced_e.pdf>, Erişim Tarihi 26 Ocak 2024, s. 240.

⁷⁷ Gisler/ Prui/ Hostettler, s. 19.

⁷⁸ Standing Senate Committee of Human Rights, s. 63.

⁷⁹ Gisler/ Prui/ Hostettler, s. 19.

⁸⁰ Standing Senate Committee of Human Rights, s. 25.

ödemeler yapılmaktadır. Bu sayede hükümlülerin sorumluluk almaları ve tahliye sonrası için birikim yapmaları teşvik edilmektedir⁸¹.

Hükümlülerin başarılı bir şekilde toplumla yeniden bütünleştirilmesinin bir diğer yolu ise hapsedme süreci boyunca aile ve dış dünya ile bağını koparılmamasıdır. Rutin ziyaretlerin yanında Kanada Islah Servisi ayrıca, hükümlülere *özel aile ziyaretleri* imkânı da tanımaktadır⁸². Hükümlü yakınları önceden Kanada Islah Servisi'ni web sitesi yoluyla sanal olarak gezebilecekleri ziyaret alanlarında hükümlü yakınları ile vakit geçirebilmektedir⁸³. Bu ziyaretler ceza infaz kurumunun sınırları içerisinde genellikle iki oda, mutfak ve banyo içerecek şekilde inşa edilmiş basit dairelerde gerçekleştirilmekte ve 72 saate kadar sürmektedir. İki ayda bir gerçekleştirilen bu ziyaretler için hükümlü ve aileleri önceden kayıt yaptırmak zorundadır. Ayrıca bu imkândan faydalanmak için hükümlü ya öncelikle 3 rutin ziyaret gerçekleştirmeli ya da ceza infaz kurumunda olaysız bir 3 ay geçirmelidir. Ancak tüm bu şartlardan sonra hükümlünün bu özel ziyaret imkânından faydalanması mümkündür⁸⁴. Son olarak Kanada Ceza İnfaz Kurumu Kardeşliği⁸⁵ isimli bir sivil toplum kuruluşu hükümlülerin dış dünya ile bağlarının kopmasını engellemek için gönüllü yazarlarla hükümlüleri mektup arkadaşı olarak eşleştirmektedir. Bu sayede hükümlülerin farklı bağlar kurması sağlanmaktadır⁸⁶.

Kanada hukuk sisteminde hükümlüler tahliye edildikten sonra şartlı tahliye ve denetimli serbestlik kurumlarının gözetimine tabi tutulmaktadır⁸⁷. Bu kurumların yürüttüğü çalışmaların denetim, hükümlülerin katılacağı faaliyetlerin organize edilmesi ve toplumun bu sürece dâhil edilmesi olmak üzere 3 ana unsuru bulunmaktadır⁸⁸. Denetim işi Kanada Islah Servisi denetimli serbestlik servisi çalışanları ile gönüllüler eliyle yürütülmekte olup, hükümlülerin izlenmesi ve onlarla irtibat kurulmasından ibarettir.

⁸¹ Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 23.

⁸² Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 21.

⁸³ Standing Senate Committee of Human Rights, s. 94.

⁸⁴ <<https://www.csc-scc.gc.ca/lois-et-reglements/710-8-cd-eng.shtml>>, Erişim Tarihi 26 Ocak 2024.

⁸⁵ <<https://prisonfellowship.ca/>>, Erişim Tarihi 26 Ocak 2024.

⁸⁶ Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 21.

⁸⁷ Amelia Usher ve Lynn Stewart, "Effectiveness Of Correctional Programs With Ethnically Diverse Offenders: A Meta-Analytic Study", *International Journal Of Offender Therapy And Comparative Criminology*, 58(2), 2014, s. 212.

⁸⁸ Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 26.

Hükümlülerin için düzenlenen faaliyetler ise onların ihtiyaçları ve bireysel özelliklerine göre dizayn edilmektedir⁸⁹. Son olarak toplumun bu faaliyetlere katılımı ise farklı yollarla mümkün olmaktadır⁹⁰. Örneğin, insanların bilgi ve becerilerini aktarmak adına gönüllü olarak Vatandaş Danışma Komiteleri'ne veya hükümlülere topluma faydalı olabilme imkânı sunan Topluma Geri Ver programlarına katılmaları mümkündür⁹¹. Tüm bu farklı toplum katılım biçimleri hükümlülerin toplumla yeniden bütünleştirilme sürecinde kritik bir öneme sahiptir.

Bununla birlikte bu sürecin başarıya ulaşması için ayrıca sivil toplum kuruluşlarının da faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Buna örnek olarak tahliye edilen hükümlülerin geçici olarak kalmaları ve gelişimlerinin izlenmesi için kullanılan ve sivil toplum kuruluşları tarafından işletilen Toplum İkamet Tesisleri'ni vermek mümkündür⁹². Bunun yanında; iş izni, günlük izin veya şartlı tahliye halleri de dâhil olmak üzere herhangi bir serbest bırakma halinde hükümlülere kalacak yer imkânı sağlayan ve Kanada İslah Servisi tarafından idare edilen Toplum İslah Merkezleri de bulunmaktadır. Ayrıca onarıcı adalet amacıyla hareket eden ve cinsel suçların faillerinin toplumla yeniden bütünleşmelerine yardımcı olmak için kurulmuş olan Destek ve Hesap Verilebilirlik Halkaları da bu sürecin aktörlerinden bir tanesidir⁹³.

B. Norveç

Norveç de dahil olmak üzere İskandinav ülkelerinin infaz sistemleri, dünyadaki en insancıl sistemler olarak sınıflandırılmakta ve algılanmaktadır. Sistem cezalandırmaya değil yardım etme anlayışına dayanır ve toplumla yeniden bütünleştirme biçimleri açısından en iyisi olarak kabul edilir⁹⁴.

Norveç'te hapis cezalarının infazından Adalet Bakanlığı'na bağlı

---

⁸⁹ Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 26.

⁹⁰ Usher/Stewart, s. 216.

⁹¹ Nada Sarkis/Lindos Daou, “Giving Back To The Community, An Obligation Or An Option Today?” Case Of The Educational Sector in Lebanon”, *International Strategic Management Review*, 2013, s. 60.

⁹² Angelo Barbato/ Graziella Civenti/ Barbara D'Avanzo, “Community Residential Facilities in Mental Health Services: A Ten Year Comparison in Lombardy”, *Health Policy*, 2017, s. 1; Usher/ Stewart, s. 215.

⁹³ Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 27.

⁹⁴ Daria Becker-Pestka, *E-learning for Prisoners Experience from Sweden, Norway, Poland, Finland and Germany*, *International Journal of Research in E-learning*, 8 (1), 2022, s. 7.

bir kurum olan Norveç Islah Servisi sorumludur⁹⁵. Norveç'te ıslah faaliyetlerinin temel amacı hükümlülerin aşamalı bir şekilde toplumla yeniden bütünleştirilmesidir. Bu bağlamda hükümlüler hapis cezası boyunca yüksek güvenli kurumlardan daha az güvenli kurumlara nakledilir ve en nihayetinde ise tahliye aracılığıyla topluma döner. Norveç'te hükümlülerin toplumla yeniden bütünleştirilmesi, hükümetin politika beyanlarında da geçtiği üzere, “*garanti*” edilmektedir⁹⁶. Bu amaca ulaşmak ve hükümlülerin toplumla bütünleşmesini sağlamak adına ilgili tüm kamu kurumlarının işbirliği içerisinde seferber edilmesi düşünülmektedir⁹⁷. Buna rağmen, bu toplumla yeniden bütünleştirme garantisi yasal bir zemine oturtulmamıştır. Diğer bir deyişle devletin bu konuda yüklenmiş olduğu pozitif bir yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bu durum sadece Norveç hükümetinin hükümlülerin ıslah edilmesi ve toplumla yeniden bütünleştirilmesi konularına gösterdiği hassasiyeti anlatmaktadır. Bu hassasiyetin uygulamaya aksettirilmesi ise ancak barınma, istihdam, sağlık hizmetleri ve eğitim gibi alanlarda kurumların ve toplumun işbirliği yapması ile mümkün olacaktır⁹⁸.

Norveç ceza infaz kurumu sisteminin işleyişi hem güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması hem de özgürlükten mahrum bırakılmadan mutlak özgürlüğe kademeli geçişi kolaylaştırma amaçlarını taşımaktadır. Kademeli bir şekilde toplumla yeniden bütünleşme, ceza infaz kurumu yaşamının normalleştirilmesi ilkesi ile de uyusmaktadır. Zira ceza infaz kurumundaki hayat ne kadar “*normal*” olur yani dış dünyaya benzerse hükümlülerin toplumla yeniden bütünleştirilmesi de o kadar kolay olacaktır. Bu sebeple de hükümlüler özgürlüklerinden mahrum kaldıkları süre boyunca yüksek güvenli kurumlardan daha az güvenli kurumlara ve bazen *yarı yol evlerine* nakledilmektedir⁹⁹.

Hükümlüler, yapılan giriş değerlendirmesinden sonra ihtiyaçları ve risk derecelerine göre farklı güvenlik seviyelerindeki ceza infaz kurumlarına yerleştirilmektedir. Norveç Islah Sistemi, hükümlülerin rehabilite edilmesi ve başarılı bir şekilde toplumla yeniden bütünleştirilebilmesi için hükümlüler

⁹⁵ Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 29.

⁹⁶ Introductory Handbook On The Prevention Of Recidivism And The Social Reintegration Of Offenders, UN Office On Drugs And Crime, 2018, s. 43.

⁹⁷ Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 31.

⁹⁸ Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 31.

⁹⁹ Introductory Handbook on The Prevention of Recidivism And The Social Reintegration of Offenders, s. 46.

hakkında bilgi toplamak adına BRIK¹⁰⁰ denen bir sistem kullanılmaktadır¹⁰¹. BRIK sisteminin üç ana ilkesi bulunmaktadır. Bunlardan risk ilkesi; hükümlüye gösterilecek muamelenin onun tekrar suç işleme ihtimali ile örtüşmesi gerektiğini ifade etmektedir. İhtiyaç ilkesi ise hükümlünün tekrar suç işleyip işlemeyeceğini tahmin etmeyi kolaylaştıran göstergelerden olan ihtiyaçlar ve dinamik ihtiyaç-risk faktörlerine odaklanır¹⁰². Son olarak sorumluluk ilkesi ise hükümlüleri, rehabilitasyon ilkesi bağlamında gerçekleştirilen aktivite ve eğitimlerden azami bir şekilde faydalandırmayı amaçlamaktadır. BRIK sistemi hükümlülerin ihtiyaçlarını ve risklerini tespit etmek için bilişim teknolojilerini kullanmakta ve tutukluluk aşamalarında elde edilen hükümlü görüşlerini de dikkate almaktadır¹⁰³. Hükümlüler bu çalışmalara katılıp görüş bildirmekte tamamen serbesttir. Fakat bu görüşler her hükümlünün ihtiyaçlarına ve özelliklerine göre bir rehabilitasyon programı oluşturmak ve toplumla yeniden bütünleştirmelerini kolaylaştırmak adına elzem olduğu için hükümlülerin görüş bildirmeleri menfaatleri gereğidir.

Hükümlülerin toplumla başarılı bir şekilde yeniden bütünleştirilmesi sadece tutuldukları kurumun güvenlik derecesi ile mümkün değildir. Aynı zamanda hükümlünün bu süre boyunca dış dünya ile bağının da koparılmaması gerekmektedir. Bunun yollarından bir tanesi ise aile ziyaretleridir¹⁰⁴. Norveç'te hükümlüler, mümkün olduğunca ailelerine yakın bir ceza infaz kurumunda tutulmaktadır. Ayrıca, hükümlüler rutin ziyaretler, telefon görüşmeleri, mektuplaşma gibi hakların yanında aile ziyaretleri yapma imkânı da tanınmaktadır. Tıpkı Kanada'da olduğu gibi burada da, hükümlüler aileleri belirli bir süre özel hazırlanmış dairelerde vakit geçirebilmektedir¹⁰⁵.

Normallik ilkesi bağlamında, ceza infaz kurumu yaşamı ile dış dünya arasında fark ne kadar az olursa, kademeli bir şekilde özgürlüğe dönüş ilkesini uygulamak o kadar kolay olacaktır. Norveç'in dengeli ceza infaz sistemi ise

---

¹⁰⁰ BRIK hükümlülere ihtiyaçları ve risklerini tespit etmek adına kullanılan “behovs-og ressurskartlegging i kriminalomsorgen” tabirinin kısaltmasıdır.

¹⁰¹ Gunnar Vold Hansen/ Finn Samuelsen, “Assessment Of Offenders: New Trends in Norway”, *Eurovista Vol: 4.2*, <<https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2019/01/VOL-4.2-assessment-of-offenders-norway.pdf>> , Erişim Tarihi 26 Ocak 2024, s. 2.

¹⁰² Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 32.

¹⁰³ Hansen/ Samuelsen, s. 8.

¹⁰⁴ Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 33.

¹⁰⁵ Meagan Denny, “Norway’s Prison System: Investigating Recidivism And Reintegration”, *Bridges: A Journal of Student Research*, 10(10), 2016, s. 28.

sadece cezalandırmaya değil, hükümlüyü suçsuz bir hayata hazırlamaya elverişli cezaya odaklanmaktadır. Bu bağlamda, Norveç İnfaz Kanunu m. 3/12'ye göre “*çalışma, eğitim ve diğer programların her biri hükümlülerin bir aktiviteye katılma yükümlülükleri bakımından eşittir*” ve eşit bir şekilde ücretlendirilir¹⁰⁶. Bunun yanında Norveç Sürekli Eğitim Merkezi cezaevlerinde pek çok eğitim programı düzenlemekte ve hükümlüler şahsi özellikleri ve gelişim durumlarına uygun eğitimlere yönlendirilmektedir. Tüm bu pratik uygulamalar Norveç Çalışma ve Refah Servisi'nin her ceza infaz kurumunda, eğitim ve istihdam gibi ilgili meselelerle alakalı danışmanlık hizmeti vermek üzere bulundurduğu personellerle de desteklenmektedir¹⁰⁷.

Norveç geleneksel olarak hükümlüleri eğitim ve öğretim sürecine dahil etmeye çalışmaktadır. Şu anda tüm hükümlülerin yaklaşık yüzde otuzu okul ödevlerini yapmaktadır. Norveç ceza infaz sistemi tarafından uygulanan görev, cezaevlerinde e-öğrenmenin tanıtılması ve kullanımının yaygınlaştırılması için çaba sarf edilmesini gerektirmektedir. E-öğrenme birkaç yıldır düşük güvenli cezaevlerinde kullanılmaktadır¹⁰⁸.

Norveç aynı zamanda Avrupa proje işbirliği “PIPELINE “a da katılmıştır. Norveç, PIPELINE - Cezaevi Eğitiminde Ortaklıklar projesinde ortak ülke olmuştur. Proje, cezaevi eğitiminde BİT'i öğrencilerin ve öğretmenlerin kullanımına sunarak Avrupa'da cezaevi eğitiminin iyileştirilmesine yardımcı olmak amacıyla geliştirilmiştir. Ayrıca, cezaevi içindeki ve dışındaki yaşam arasında köprü kurarak yeniden suç işleme olasılığını azaltmaya çalışmıştır. PIPELINE hem erkek ve kadın hükümlüleri hem de cezaevi eğitimcilerine yöneliktir¹⁰⁹.

Norveç ayrıca Uzaktan Eğitim Ortamlarının Gelişimini Hızlandırma Projesine (P.A.D.D.L.E) de katılmıştır. Proje, ortak ülkelerde uzaktan ve e-öğrenmenin kullanımını ve yöntemlerini ve bunların hükümlülere sunulan eğitim ve öğretim yelpazesini genişletip genişletemeyeceğini araştırmak üzere yola çıkmıştır. Norveç'te, Islah Hizmetleri için Öğrenme Altyapısı Avrupa Transferi (LICOS) projesi de uygulanmıştır. Bu proje, pedagojik, organizasyonel, politik ve teknik yaklaşımların yanı sıra güçlü güvenlik

¹⁰⁶ <https://lovdata.no/dokument/SFE/forskrift/2002-02-22-183#KAPITTEL_3> Erişim Tarihi 26 Ocak 2024.

¹⁰⁷ Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 33.

¹⁰⁸ Becker-Pestka, s. 8.

¹⁰⁹ Becker-Pestka, s. 9.

gereksinimlerini de göz önünde bulundurarak cezaevi eğitimi için bir Avrupa e-öğrenme çerçevesi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Norveç ayrıca Sanal Avrupa Cezaevi Okulu'nun da ortağı olmuştur. Projenin temel amacı, suçluların tahliye edildikten sonra topluma yeniden entegrasyonlarını sağlamak için hayat boyu öğrenmeye katılımlarını artırmaktır. Proje, cezaevlerinde eğitim ve öğretimin sağlanmasında tespit edilen ihtiyaçları ele almayı ve stratejik politikalar belirlemeyi amaçlamaktadır¹¹⁰.

Hükümlülerin toplumla yeniden bütünleştirilmesi çalışmaları hapis cezasının infazı süreciyle kısıtlı olmayıp, tahliye sonrasında da devam etmektedir¹¹¹. Bununla birlikte ikinci evre denilebilecek olan bu aşama aslında tahliye hazırlıkları ile başlamaktadır. Bu bağlamda, cezanın uzunluğuna bakılmaksızın gerekli tahliye hazırlıklarının zamanında yapılması gerekmektedir (Norveç Ceza İnfaz Kanunu m. 41). Tahliye gerçekleştikten sonra eski hükümlülerin sorumluluğu Denetimli Serbestlik Servisi'ne geçmektedir. Bu servis hükümlülerin katılmaları gereken programları takip etmekte ve gerekirse mağdur ile hükümlüler arasında arabuluculuk yapmaktadır. Norveç'te kamu yararına çalışma ve hükümlünün ihtiyaçlarına uygun programlara katılma gibi kamusal yaptırımlarının hapis cezasından daha etkili olduğu düşünülmektedir¹¹². Hatta bu konuda Norveç Meclisi (Stortinget)¹¹³; *“toplum içerisinde ceza yaptırımlarının uygulanması hükümlülerin rehabilite edilmesi açısından ceza infaz kurumundan daha faydalıdır ve bu yüzden de en iyi uzun vadeli toplum koruma metodudur”* demiştir¹¹⁴. Bu sebeple de Norveç'te genellikle kamusal yaptırımları tercih edilmektedir.

C. Japonya

Japonya'da hükümlülere gösterilecek muamele ve ıslah faaliyetlerinden Adalet Bakanlığı'na bağlı Islah Bürosu sorumludur. Japonya 2013 yılında, 2020 yılında Tokyo'da gerçekleştirilecek Olimpiyatlar ve Paralimpik

---

¹¹⁰ Angélica Monteiro/ Rita Barros , Carlinda Leite, *“Lifelong learning through e-learning in european prisons:*

Rethinking digital and social inclusion”, Proceedings of INTED2015 Conference 2nd-4th March 2015, s. 1041.

¹¹¹ Denny, s. 32.

¹¹² Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 30.

¹¹³ <<https://www.stortinget.no/en/In-English>> Erişim Tarihi 26 Ocak 2024.

¹¹⁴ Denny, s. 32.

Oyunlar'a kadar, Japonya'yı dünyanın en güvenli ülkesi haline getirmeyi amaçlayan bir strateji benimsemiştir¹¹⁵. Bunun yolunun ise kapsamlı bir suç kontrol mekanizması geliştirmekten geçtiğini inanmışlardır. Bu stratejinin kapsamına sadece suçu önleme faaliyetleri değil aynı zamanda etkili rehabilitasyon ve toplumla yeniden bütünleştirme programlarıyla tekerrürün önlenmesi de girmektedir¹¹⁶. Islah Bürosu bu bağlamda toplumla başarılı bir şekilde yeniden bütünleşmenin önünde başlıca iki engel olduğunu tespit etmiştir: (i) uyuşturucu alışkanlığı gibi bireysel problemler ve (ii) hapsedilme sebebiyle zayıflayan aile bağları ve bundan dolayı iş ve barınma imkânlarının azalması. Bu problemlerin ve tekerrürün üstesinden gelebilmek için Islah Bürosu, bilimsel çalışmalara dayanan ve her hükümlünün kişisel özelliklerine göre şekillendirilen rehabilitasyon programları sunmaya, danışmanlık ve destek hizmetleri vermeye çalışmaktadır.

Japon adalet sisteminde hapis cezası çalışma şartlı olarak verilebileceği gibi tek başına da verilebilmektedir¹¹⁷. Özgürlükten mahrum bırakılan süre boyunca, Islah Bürosu toplumla yeniden bütünleşme amacı doğrultusunda hükümlüleri dönüştürmek için ıslah programları uygulamaktadır. Tüm bu çalışmalar Şartlı Tahliye ve Denetimli Serbestlik sistemi tarafından desteklenmektedir. Bu sistem gereğince denetimli serbestlik görevlileri ile gönüllü görevliler (eski) hükümlüleri rehabilitasyon ve toplumla yeniden bütünleşme sürecinde izlemekte ve onlara destek olmaktadır¹¹⁸.

Japonya'da ceza infaz rejimi, tıpkı Norveç'te olduğu gibi, gelişime bağlı ilerleme üzerine kurulmuştur¹¹⁹. Hükümlülerin sınıflandırılmasının da yardımı

¹¹⁵ Sebastian Polak-Rottmann, "The Safest Country in The World? Notions of Risk And Security in The Japanese Private Security Industry", *Vienna Journal of East Asian Studies*, 10(1), s. 84, (83-106); Fumiko Akashi, "The Role of Volunteer Probation Officers in Japan – Recent Challenges and Responses" *International Journal of Law Crime and Justice*, 54, s. 125.

¹¹⁶ Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 39.

¹¹⁷ Prison Conditions in Japan, Human Rights Watch /Asia Human Rights Watch Prison Project, 1995, s. 38.

¹¹⁸ Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 40. Ülke genelinden yaklaşık 52.500 gönüllü görevli pozisyonu bulunmaktadır. Gönüllü görevli olabilmek için bir kimsenin öncelikle hâlihazırda gönüllü görevli olan birisi tarafından halef olarak gösterilmesi gerekmektedir. Daha sonra bu adaylar Denetimli Serbestlik Ofisi tarafından sınava tabi tutulmaktadır. Bu sınavda başarılı olan adaylar ise son olarak Gönüllü Görevli Değerlendirme Komisyonu tarafından son bir elemeye tabi tutulmaktadır. Bu elemeyi de geçip resmi olarak atanan adaylar hükümet görevlileri ile aynı statüye sahip olmaktadır. Fakat gönüllü görevliler bu faaliyetleri karşılığında herhangi bir ücret almamaktadır. Bkz. Polak-Rottmann, s. 90; Akashi, s. 126.

¹¹⁹ Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 41.

ile bu ilerleme sistemi sayesinde, hükümlülerin bireysel ihtiyaçlarına göre hazırlanmış olan ıslah programları onların gelişim durumlarına göre revize edilerek uygulanmaktadır. Tüm bu bireyselleştirme çabalarına rağmen bütün ıslah programları temelde 3 esas üzerine kuruludur: (i) çalışma ve mesleki eğitim, (ii) uyuşturucu alışkanlığını yenme, cinsel suçların önlenmesi, trafik güvenliği eğitimi veya istihdam rehberliği gibi programlar aracılığıyla hükümlülerin dönüştürülmesi, (iii) temel eğitim konularını ve özel rehberlik gerektiren alanları kapsayan okul dersleri aracılığıyla destek¹²⁰. Bununla birlikte Japon adalet sisteminin cinayet, ölüme sebebiyet veren soygun gibi hallerde asılmak suretiyle idam cezasının verildiğini de belirtmek gerekmektedir.

Islah Bürosu, hükümlülere sabit bir gelir sağladığı ve onların bağımsız ve kurallara uyan bir vatandaş olmalarına yardım ettiği için, çalışmayı tekerrürün önlenmesinde kilit bir unsur olarak görmektedir¹²¹. Burada, birçok kamu ve özel kuruluşlarla işbirliği içerisinde hükümlülere mesleki eğitim ve iş desteği sağlayarak, tahliye sonrası mesleki yetersizlik sebebiyle işsizliğin önüne geçilmek istenmektedir. Cezaevlerindeki mesleki eğitim genel olarak yeni beceriler ve teknikler öğrenmeye dayalıdır. Bunun yanında hükümlülere aynı zamanda gerekli okul dersleri de sağlanmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Japonya’da genel olarak çalışma, ıslah faaliyetlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bundan dolayı da, Japon ceza infaz kurumlarında çalışma; üretken çalışma, mesleki eğitim ve kurum hizmetleri olarak 3 kategoriye ayrılmaktadır¹²². Hükümlülerin çoğu hapis cezasını, hukuken zorunlu olan, hükümlülerin moralini artırdığı ve disiplini sağladığı düşünülen, çalışma ile birlikte çekmektedir. Sonuç olarak, gün boyunca çok çalışmak hükümlülerin çoğu için normal olup bu yöntem ıslah programlarının bir parçası olarak görülmektedir. Günlük çalışma saatleri ve tatil günleri bir adalet bakanlığı genelgesi ile getirilen standartlarla uyum içerisinde olmak şartıyla ceza infaz kurumunun müdürü tarafından belirlenmektedir. Çalışma ücretlendirilmekte ve hükümlüler işteki başarılarına göre ek ücret de alabilmektedir. Hatta ceza infaz kurumunun müdürü izin verirse, bazı hükümlüler toplumla yeniden bütünleşmelerini kolaylaştırmak için dış dünyada bir iş kurabilmektedir¹²³.

---

¹²⁰ Prison Conditions in Japan, s. 40.

¹²¹ John Silva, “Corrections in Japan”, *The Encyclopedia of Corrections*, Ed. Kent R. Kerley, John Wiley & Sons Publication, 2017, s. 3.

¹²² Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 42; Prison Conditions in Japan, s. 39; Silva, s. 4.

¹²³ Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 44.

Hükümlülerin çalışma aracılığıyla toplumla yeniden bütünleştirilmesi çabaları işverenlerin de sürece dâhil edilmesiyle güçlendirilmektedir. İslah Bürosu bu sisteme katılacak yeni işverenler ve şirketler ararken, sistemin üyeleri de hükümlülerin ceza infaz kurumu çalışmasından özgür dünyadaki çalışmaya sorunsuz bir şekilde geçebilmesi için iş imkânları sağlamaktadır. Çalışmanın yanında barınma da tekerrürün önlenmesi için önemli bir faktör olarak görülmektedir. Hükümlülerin tahliye sonrası gidecek yer bulamamalarını engellemek için sivil toplum örgütleri ile işbirliği içerisinde refah otelleri (welfare hotels)¹²⁴, yarı yol evleri (halfway houses) gibi mekânlar hazırlanmaktadır¹²⁵. Toplumla yeniden dönüş yardımları, sadece istihdam ve barınmadan ibaret olmayıp aynı zamanda yaşlılar veya uyuşturucu bağımlıları, engelliler veya ailesi ile yeniden bağ kurmakta sıkıntı yaşayan gençler de dâhil olmak üzere bağımsız bir hayat sürmekte zorluk çeken herkese yapılan yardımları da kapsamaktadır. Tahliye sonrası yardımlar genellikle; sağlık yardımı, yemek, barınma, giyinme, eğitim, yol masrafı gibi kalemleri kapsamakta ve uzatma ihtimali de olmak üzere 6 ay geçerli olmaktadır¹²⁶.

D. Almanya

Toplumla yeniden bütünleşme, Alman Federal Anayasa Mahkemesi'nin (FCC) 1973 tarihli bir kararı¹²⁷ ile anayasal olarak güvence altına alınmış

¹²⁴ <https://www.moj.go.jp/ENGLISH/m_hisho06_00029.html >Erişim Tarihi 26 Ocak 2024.

¹²⁵ Silva, s. 5; Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 47.

¹²⁶ Gisler/ Pruin/ Hostettler, s. 47.

¹²⁷ Mahkeme'nin toplumla yeniden bütünleşme hakkını ortaya koyduğu karara konu olan olay, aslında yeniden sosyalleşmenin önündeki olası engelin medyadan geldiği bir cezaevi sonrası durumdu. Üç adam küçük bir kasaba olan Lebach'ta Alman ordusuna ait bir depoyu soymuş ve uyuyan dört askeri öldürmüştü. Bir kamu televizyonu operatörü bu olağanüstü suç hakkında bir belgesel planladı. Yayın, on yıl hapis cezasına çarptırılan bir suç ortağının serbest bırakılmasıyla aynı zamana denk getirilmişti. Suç ortağı, cezasını çektikten sonra yeni bir başlangıç yapma hakkı olduğunu ileri sürerek adının ve resminin yayınlanmasına karşı tedbir talebinde bulunmuştur. Mahkeme kararında, karşıt hakları değerlendirmiş ve davanın koşulları göz önünde bulundurulduğunda, kişilik haklarına yönelik yoğun bir saldırı gerçekleştirileceği için ifade özgürlüğünden ziyade kişiliğin korunmasına öncelik vermiştir. Mahkeme ayrıca, şunları belirtmiştir:

“Suçlu açısından bakıldığında, yeniden sosyalleşmeye yönelik bu menfaat, Anayasa'nın 1. maddesi ile bağlantılı olarak 2 (1) maddesi bağlamında anayasal haklardan kaynaklanmaktadır. Toplum açısından bakıldığında, sosyal devlet ilkesi, toplumda kişisel zayıflık veya kusur, yetersizlik veya sosyal dezavantaj nedeniyle sosyal gelişimleri olumsuz etkilenen gruplar için kamusal bakım ve yardımı gerektirir; hükümlüler ve eski hükümlüler de bu gruba dahildir. En önemlisi, yeniden sosyalleşme toplumun kendisinin korunmasına hizmet eder. Bu onun farklılığında yatmaktadır.” (BVerfGE 35, 202: 235-236). Bkz. Christine Morgenstern, “Judicial Rehabilitation in Germany -- The Use of Criminal Records and the

hakların ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiştir. Mahkeme bu hakkı, bireyin onurlu olma ve kişiliğini özgürce geliştirme hakkından (Alman Anayasası'nın 1. ve 2. Maddeleri) ve devletin her ne sebeple olursa olsun sosyal yardıma ihtiyaç duyan gruplara yardım etme görevinden (Sozialstaatsprinzip, Madde 20) çıkarmıştır¹²⁸.

Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı, 1976 tarihli Alman İnfaz Kanunu için bir temel vazifesi görmüştür. Toplumla yeniden bütünleştirme Alman İnfaz Kanunu'nun 2. maddesinde ceza infazının öncelikli amacı olarak düzenlenmiştir. Anılan maddeye göre, “*Hükümlünün hapis cezasını çekerek gelecekte suç işlemeyen sosyal sorumluluk bilinciyle bir yaşam sürmesi sağlanacaktır (tedavinin amacı). Hapis cezasının infazı aynı zamanda kamuyu başka suçlardan korumaya da hizmet edecektir.*” Bununla birlikte 3. maddenin 3. fıkrasında “*Hapis cezası hükümlünün özgür yaşama yeniden uyum sağlamasına yardımcı olacak şekilde tasarlanma*”sı gerektiği belirtilmiştir.

Toplumla yeniden bütünleştirme odaklı Alman infaz sistemi bireysel ıslah programıyla yakından bağlantılıdır¹²⁹. Hükümlüler ceza infaz kurumuna kabul edildikten sonra, onların kişiliği ve geçmişi hakkında bir inceleme yapılmakta ve bu inceleme temelinde bireysel bir infaz programı hazırlanmaktadır. Ceza infazı sürecinde hükümlü bu programlarla tahliye sonrasına hazırlanmaktadır. Alman ceza infaz kurumları bu amaçla, hükümlüye yeteneklerini, becerilerini ve eğilimlerini göz önüne alarak ekonomik olarak faydalı bir iş, ayrıca mesleki eğitim (*Berufsausbildung*), ileri eğitim (*berufliche Weiterbildung*) veya diğer eğitim tedbirlerine (*ausbildende oder weiterbildende Maßnahmen*) katılım imkanı sağlamakla yükümlüdür¹³⁰.

Removal of Recorded Convictions”, *European Journal of Probation* 3(1):20-35, 2011, s. 22.

¹²⁸ Morgenstern, s. 21.

¹²⁹ Alex Afouxenidis/ Guenther Klee/ Efthimios Cavouriaris, *Field Study of Ex-convicts Reintegration into Labour Market and Social Life*, National Technical University of Athens, 30 September 2003, s. 57.

¹³⁰ Alman İnfaz Kanunu “Görevlendirme” başlıklı 37. Maddesine göre, “(1) İş, temel ve ileri eğitimin özel amacı mahkuma tahliye edildikten sonra geçimini sağlayabilecek bilgi ve beceriyi kazandırmak ya da bu bilgi ve beceriyi korumak veya geliştirmek olacaktır.

(2) Cezaevi makamları mahpusun yeteneklerini, becerilerini ve eğilimlerini göz önünde bulundurarak ona ekonomik olarak verimli bir iş tahsis etmelidir.

(3) Yetenekli mahkumlara mesleki ileri eğitim, yeni bir iş için yeniden eğitim ya da diğer temel veya ileri eğitim faaliyetlerine katılma fırsatı verilmelidir.

(4) Çalışmaya elverişli olan bir mahkuma ekonomik açıdan verimli bir iş ya da (3). fıkrada belirtilen faaliyetlerden herhangi birine katılma fırsatı verilemiyorsa, bu mahkuma makul

Çalışma ve eğitim alma imkanının yanı sıra, Alman ceza infaz sisteminde sosyal-terapi kurumlarının uygulanması da topluma yeniden entegrasyon için çok önemli bir araçtır. Bu kurumlar, öncelikle ciddi suç işlemiş ve ruhsal bozukluğu olan ya da erken yaşta suç işlemiş kişilere odaklanmaktadır¹³¹. Almanya’da hükümlülerin yoğun psikolojik tedavisi özel sosyal terapi kurumlarında (Sozialtherapeutische Anstalten) veya normal cezaevlerindeki ayrı tedavi bölümlerinde gerçekleştirilmektedir. Bu arada 8 bağımsız sosyal terapi ceza infaz kurumu ve normal ceza infaz kurumlarında 53 bölüm bulunmaktadır. Bu özel kurumlarda toplamda yaklaşık 2.200 tedavi yeri bulunmaktadır. Hükümlüler ve personel arasındaki ilişki sosyal terapötik cezaevlerinde normal kurumlara kıyasla çok daha iyidir, bu nedenle daha yoğun bir tedavi gerçekleştirilebilmektedir¹³².

Almanya’da rehabilitasyon, iş arama ve entegrasyon süreçlerini ele alan MABIS, New Choices, TELiS, e-lis gibi bazı önemli projeler düzenlenmiştir¹³³. Eski hükümlüler için Eğitim ve İstihdamın Entegrasyonu (MABIS), INTEGRA tarafından finanse edilmekte ve Kuzey Ren-Vestfalya İçişleri ve Adalet Bakanlığı tarafından Alman Çalışma, Sosyal İşler ve Kentsel Gelişim, Kültür İşleri ve Spor Bakanlığı ile işbirliği içinde yürütülmüştür. Beş cezaevinde 1.300 genç hükümlüyü hedefleyen program, cezaevlerindeki mesleki eğitim ile cezaevi sonrası istihdam arasında bir bağlantı sağlamayı amaçlamıştır. Eski hükümlüleri gerçek işlere yerleştirmek MABIS’in temel hedefidir. Mesleki eğitim çoğu hükümlünün yetersiz mesleki niteliklerini iyileştirmek için gerekli olsa da, tahliye sonrası istihdamı mümkün kılmadığı sürece yeniden suç işleme oranlarını düşürmek için yeterli değildir¹³⁴.

JVA Zweibrücken’deki “Yeni Seçenekler” adlı ulusötesi proje, yeniden suç işleme oranının cezaevinden çıktıktan sonra hızlı bir mesleki entegrasyonla ilişkili olduğu varsayımından hareketle geliştirilmiştir¹³⁵. Projenin temel

---

başka bir iş verilecektir.

(5) Bir mahkum ekonomik açıdan verimli bir iş yapmaya uygun değilse, kendisine tedavi edici nitelikte bir iş verilecektir.”

¹³¹ Afouxenidis/ Klee/ Cavouriaris, s. 58-59.

¹³² Helmut Kury, “Rehabilitation In Prison German Experiences And What Can Be Done Better”, *Rom. Jour. Of Sociological Studies*, New Series, No. 1, 2018, s. 26.

¹³³ Afouxenidis/ Klee/ Cavouriaris, s. 46.

¹³⁴ Del Roy Fletcher/ Alan Taylor/ Stephen Hughes/ Jonathan Breeze, *Recruiting and Employing Offenders*, Joseph Rowntree Foundation 2001, s. 45.

¹³⁵ Afouxenidis/ Klee/ Cavouriaris, s. 60.

amacı hükümlüleri mesleki ve sosyal açıdan yeniden entegrasyonunu teşvik etmektir. Diğer amaçlar, yeniden entegrasyon alanında faaliyet gösteren tüm kurumların karşılıklı ilişki ve koordinasyonu, JVA Zweibrücken'deki eğitim yelpazesinin denetlenmesi ve genişletilmesi, çocuk ceza infaz sistemi kurumlarıyla işbirliğinin artırılması ve en uygun hale getirilmesidir.¹³⁶

Bir diğer proje, 1990'lı yılların başlarında gerçekleştirilmeye başlanan cezaevlerinde e-öğrenmeye ilişkin projelerdir. Almanya'nın bu alanda en aktif ülkelerden biri olduğu görülmektedir. Şu anda Almanya'da var olan e-öğrenme çerçevesinin önemli bir bölümü, Elis, Babe, Zubilis ve Member gibi EQUAL programı tarafından finanse edilen projeler kapsamında geliştirilen çözümlere dayanmaktadır¹³⁷. İlgili tüm federal eyaletler, "*hapis cezası sırasında e-öğrenme*" ifadesinin kısaltması olan Elis projesi kapsamında geliştirilen merkezi e-öğrenme yapısını paylaşmakta ve bundan faydalanmaktadır. Sisteme bağlanan cezaevleri birçok farklı kurs için öğrenme yazılım paketleri sunmaktadır. Bu programlar, temel eğitim ve sosyal becerilerden BIT konularına, mesleki eğitim kurslarına ve ileri düzey çalışmalara kadar geniş bir konu yelpazesini kapsamaktadır. Hükümlüler için e-öğrenmenin uygulanması karmaşık bir süreçtir, ancak hükümlülere eğitim alma ve hapis cezalarının süresine bakılmaksızın sahip olabilecekleri eğitim boşluklarını doldurma fırsatı sunmaktadır¹³⁸. Ayrıca hapis cezası sırasında tele-öğrenme projesi olan TELIS, E-lis için bir ön proje niteliğindedir. Proje 1998- 2000 yılları arasında yürütülmüştür. TELIS, bilgisayar destekli yöntemlerle eğitim sunmaktadır. Bu öğrenme biçimiyle ceza infaz kurumlarının eğitim sistemi mümkün olduğunca üretken hale getirilmeye çalışılmıştır¹³⁹.

Almanya'da toplumla yeniden bütünleştirme çalışmaları tahliye sonrasında da devam etmektedir. Eski hükümlülere destek ve koruma yükümlülüğü denetimli serbestlik merkezi tarafından gerçekleştirilmektedir. Denetimli serbestlik hizmetinin yeniden entegrasyon sürecine en önemli katkısı, çeşitli iletişim kanalları için tek bir temas noktasının yönetilmesidir. Bu, okullar, işverenler, sosyal ve terapötik hizmetler ve aynı zamanda yetkililer ve mahkemelerle temas kurmayı ve böylece her bir eski hükümlünün etrafında bir

---

¹³⁶ Afouxenidis/ Klee/ Cavouriaris, s. 61.

¹³⁷ Becker-Pestka, s. 12.

¹³⁸ Becker-Pestka, s. 12

¹³⁹ Afouxenidis/ Klee/ Cavouriaris, s. 65

destek ve gözetim ağı oluşturmayı içermektedir¹⁴⁰. Ayrıca yeniden suç işleme ile işsizlik arasındaki ilişki dikkate alınarak toplumla yeniden bütünleşmenin önündeki istihdam engelini aşmaya yönelik programlar yapılmıştır. Almanya'daki Chance programı da, eski hükümlülerin istihdama katılımını desteklemek için mesleki eğitim kursları sunmaktadır. Kurslar sadece işgücü piyasası rehberliği, iş arama ve kişilerin becerilerine değil, aynı zamanda topluma geçiş sırasında duygusal ve sosyal desteğe de odaklanmaktadır¹⁴¹.

SONUÇ

Cezalandırılmak zorunda olunan kişileri yeniden topluma kazandırma gerekliliği, cezalandırma nedeninin diğer bir yüzüdür ve aynı derecede acil bir talep olarak karşımıza çıkmaktadır. Hapis cezası en pahalı ceza olması, ceza infaz kurumlarının aşırı kalabalıklaşması ve günümüzde her zamankinden daha fazla sayıda hükümlünün topluma geri dönmesi dikkate alındığında, toplumla yeniden bütünleştirmenin bir infaz siyaseti olarak benimsenmesinin gerekliliği daha net görülmektedir. Bununla birlikte sadece bir tercih meselesi olmasının ötesinde toplumla yeniden bütünleştirme, cezalandırma hak ve yetkisine sahip devletin bir yükümlülüğüdür. Dolayısıyla cezalandırma hakkının doğal olarak toplumla yeniden bütünleştirme yükümlülüğünü barındırdığını savunmaktayız.

Topumla yeniden bütünleştirme programları çeşitlilik, kapsam ve metodoloji açısından büyük farklılıklar göstermektedir. Ancak toplumla yeniden bütünleştirmenin etkin ve kalıcı olabilmesi, esas itibarıyla birbirini tamamlayan tahliye öncesi ve sonrası olmak üzere iki aşamada bu programların ve desteklerin sürdürülmesini gerektirmektedir. Başka bir ifadeyle devletin buradaki yükümlülüğü sadece infaz kurumuna alınmayla başlayıp ve salıverilmeyle sona ermemektedir. Ayrıca cezanın infazından sonra yalnız bırakmama yükümlülüğünü de içermektedir. Toplum içine salıverilen kişinin bu ortamda amaçlanan vasıfları koruyarak hayatına devam edebilmesi için tahliye sonrası destek ve ilginin devam etmesi mecburidir.

Çağdaş infaz anlayışının etkisiyle hükümlülerin toplumla yeniden bütünleştirilmesine yönelik çabalar bir çok devlette görülmektedir. Özellikle

¹⁴⁰ Robert Pelzer/ Mika Moeller, “*Rehabilitation and Reintegration of Released Islamist Extremists in Germany*”, Counter Extremism Project Germany, 2020, s. 26.

¹⁴¹ Natalie Woodier, “Employment, reintegration and reducing re-offending – a short look into offender resettlement within Europe”, *EuroVista Probation and Community Justice*, 2(3), 2013, s.136.

düşük hapsedme oranı ve cezalandırmaktan ziyade yardım etmeye dayalı insancıl infaz anlayışı ile toplumla yeniden bütünleştirme programları bakımından oldukça iyi durumda olan Norveç, toplumun yeniden entegrasyon sürecine aktif bir şekilde katılımını önemseyerek topluma kademeli bir dönüşü sağlayacak faaliyetler öngören Kanada, kapsamlı bir suç kontrol mekanizması ile tekerrürü azaltmayı hedefleyen anlayışıyla Japonya ve toplumla yeniden sosyalleşmeyi anayasal bir güvenceye bağlayan Almanya toplumla yeniden bütünleştirme anlayışları ve uygulamaları ile belli bir standartı, başarıyı yakalamış olan devletlerdir. Bu devletlerin modern teknolojilerin özellikle eğitim ve çalışma programları bakımından ceza infaz kurumlarında nasıl uygulanabileceğini göstermeleri örnek teşkil edecek niteliktedir.

Türk Hukukunda, hükümlülerin gerek tahliye öncesi gerek sonrası toplumla yeniden bütünleştirilmesi, “iyileştirme” kavramı benimsenerek mevzuatta detaylı bir şekilde düzenlenmiştir. Ancak ceza infaz kurumlarının aşırı kalabalıklaşması, kısa süreli hapis cezaları, toplumla yeniden bütünleşmeye yönelik yeterli bütçenin olmayışı, eğitilmiş personel eksikliği, tahliye sonrası koruma ve denetimin etkili şekilde yapılamaması gibi bir çok nedenden dolayı Türkiye'nin bu konuda başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir.

KAYNAKÇA

- Afouxenidis A/ Klee G/ Cavouriaris E, *Field Study of Ex-convicts Reintegration into Labour Market and Social Life*, National Technical University of Athens, 2003.
- Akashi F, “The Role of Volunteer Probation Officers in Japan – Recent Challenges and Responses” *International Journal of Law Crime and Justice*, 54, s. 121-132.
- Andrews D/ James Bonta, *The Psychology of Criminal Conduct*, 6. Baskı, Matthew Bender and Company, 2016.
- Bacaksız P, “Cezalandırma ve Topluma Yeniden Kazandırma”, *Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan*, 16(Özel S) 2014, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2015, s. 4917-4941.
- Barbato A/ Graziella Civenti/ Barbara D’Avanzo, “Community Residential Facilities in Mental Health Services: A Ten Year Comparison in Lombardy”, *Health Policy*, 2017.
- Becker-Pestka D, *E-learning for Prisoners Experience from Sweden, Norway, Poland, Finland and Germany*, International Journal of Research in E-learning, 8 (1), 2022, s. 1-24.
- Coyle A, *Cezaevi Yönetimine İnsan Haklarını Göz Önüne Alan Bir Yaklaşım*, Uluslararası Cezaevi Araştırmaları Merkezi, 2002.
- Demirbaş T, “Cezaevlerinde Yeniden Sosyalleştirme (Tretman) Sorunları”, *İnfaz Hukukunun Sorunları, Probleme des Strafvollzugsrechts*, Alman Kültür Merkezi ve Başkent Üniversitesi tarafından 24/25.11.2000 tarihinde düzenlenen Sempozyum, 2001, s. 391-408.
- Demirbaş T, *İnfaz Hukuku, Özellikle Cezaevlerinin Tarihçesi, Uluslararası Belgelerle Karşılaştırmalı Olarak Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların İnfazı ve Ceza İnfaz Kurumlarının İdaresi*, 8. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Denny M, “Norway’s Prison System: Investigating Recidivism And Reintegration”, *Bridges: A Journal of Student Research*, 10(10), 2016, s. 22-37.
- Dolcini E, “Ceza İnfazı Meselesi: Bir Ceza Hukukçusu Gözüyle Ara Bilanço”, Çev. Duygu Çağlar Doğan, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2016, s. 3355-3374.
- Dönmezer S, “*Cezaî Sorumluluğun Esası Bakımından Klasik Teori ve Bu Teorinin Karşılaştığı İtirazlar*”, İHFM, 1945.
- Engin M, “Suçu Önleyici Tedbirler Bağlamında Ceza İnfaz Kurumlarında

- Çalışma ve Eski Hükümlü İstihdamı”, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(2), 2012, s. 24-35.
- Erem F, *Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku, Cilt: II*, 12. Baskı, Seçkin Kitabevi, 1985.
- Erem F, *Adalet Psikolojisi*, 5. Baskı, Ajans Türk Matbaası, 1964.
- Fletcher D R, Taylor A, Hughes S ve Breeze J, *Recruiting and Employing Offenders*, Joseph Rowntree Foundation 2001.
- Gisler C/ Pruin I/ Hostettler U, *Experiences with Welfare, Rehabilitation and Reintegration of Prisoners – Lessons Learned?*, Working Paper 2018/5 – The United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), Nisan 2018.
- Gölcüklü F, *Türk Ceza Sistemi (Hürriyeti Bağlayıcı Cezalar)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları, Sevinç Matbaası, 1966.
- Introductory Handbook On The Prevention Of Recidivism And The Social Reintegration Of Offenders, UN Office On Drugs And Crime, 2018.
- James N, Offender Reentry: Correctional Statistics, Reintegration Into Community and Recidivism, <https://sgp.fas.org/crs/misc/RL34287.pdf>, Erişim Tarihi 26 Ocak 2024.
- Karakaş Doğan F, *Cezanın Amacı ve Hapis Cezası*, Legal Yayıncılık, 2010.
- Karakehya H, “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların İnfazıyla Hükümlünün İslahının Sağlanması Mümkün müdür?”, *Dr.Dr.h.c. Silvia Tellenbach’a Armağan*, Seçkin Yayıncılık, Mayıs 2018, s. 1059-1086.
- Kaya Bozok F, *Hükümlülerin Çalıştırılması*, Adalet Yayınevi, 2024.
- Kunter N, “Suçluların Terbiye ve İslahı”, *Adliye Ceridesi*, S. 34/7, 1943, s. 524-542.
- Kury H, “Almanya’da Ceza İnfaz Pratiği ve Sorunları”, Çev. Nezhil Pala, *İnfaz Hukukunun Sorunları, Goethe Institut ve Başkent Üniversitesi Yayını*, Öz Özen Matbaacılık, 2001, s. 98-123.
- Kury H, “Rehabilitation In Prison German Experiences And What Can Be Done Better”, *Rom. Jour. Of Sociological Studies*, New Series, No. 1, Bucharest, 2018, p. 19–36
- Lloyd C/ Serin R, “Offender Change in Treatment”, *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*, Ed: G. Bruinsma ve D. Weisburd, Springer, 2014, s. 3301-3311.
- Lombroso C, *Suç İşlemenin Sebepleri*, Çev. Sadi Irmak, 2. Baskı, Aydın Güler

Kitabevi, 1963.

Maden M, *Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımlar*, Adalet Yayınevi, 2012.

McGuire J, “What Works to Reduce Re-offending 18 Years On.” In *What Works in Offender Rehabilitation. An Evidence-Based Approach to Assessment and Treatment*, edited by L.A. Craig, T.A. Gannon and L. Dixon, L., Wiley-Blackwell, 2013, s. 20-50.

Morgenstern C, “Judicial Rehabilitation in Germany -- The Use of Criminal Records and the Removal of Recorded Convictions”, *European Journal of Probation* 3(1), Mart 2011, s. 20-35.

Monteiro A/ Barros R.7 Leite C, “Lifelong learning through e-learning in european prisons: Rethinking digital and social inclusion”, Proceedings of INTED2015 Conference 2nd-4th March 2015, Madrid, Spain, 1038-1046.

Obama B, “The President’s Role in Advancing Criminal Justice Reform”, *Harvard Law Review*, 130/3, Ocak 2017.

Önder A, *Ceza Hukuku Dersleri*, Filiz Kitabevi, 1992.

Özgenç İ, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 19. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2023.

Pelzer R, Moeller M, “Rehabilitation and Reintegration of Released Islamist Extremists in Germany”, Counter Extremism Project Germany, 2020.

Polak-Rottmann S, “The Safest Country in The World? Notions of Risk And Security in The Japanese Private Security İndustry”, *Vienna Journal of East Asian Studies*, 10(1), s. 83-106.

Pruin I, “‘What Works’ and What Else Do We Know? Criminological Research Findings on Transition Management”, *European Treatment, Transition Management, and Re-Integration of High-Risk Offenders*, Ed. Dünkkel, J. Jesse, I. Pruin and M. von der Wense, Forum Verlag Godesberg, s. 181-196.

Reynaud A, *Hapishanelerde İnsan Hakları*, Çev. İhsan Kuntbay, Ankara: TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, 1992.

Sarkis N/ Daou L, “‘Giving Back To The Community, An Obligation Or An Option Today?’ Case Of The Educational Sector in Lebanon”, *International Strategic Management Review*, 2013, s. 59-64.

Savcı İ, *Cezaevi İşyurtlarında Çalışan Hükümlüler Bir Alan Araştırması*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2004.

Sevimli Z, “Türkiye Ceza ve Tutukevleri İle İnfaz Hizmetleri Hakkında Genel

- Bir Değerlendirme”, *Türkiye'nin İnfaz Rejimi Sempozyumu*, 1997, s. 132-138.
- Silva J, “Corrections in Japan”, *The Encyclopedia of Corrections*, Ed. Kent R. Kerley, John Wiley & Sons Publication, 2017, s. 1-7.
- Standing Senate Committee of Human Rights, *Report on the Human Rights of Federally Sentenced Prisoners*, Haziran 2021, https://sencanada.ca/content/sen/committee/432/RIDR/reports/2021-06-16_FederallySentenced_e.pdf , Erişim Tarihi 26 Ocak 2024.
- Şahin C, “Tahliye Öncesi ve Sonrası Hükümlüye ve Eski Hükümlüye Yardım”, *Ceza ve Tedbirlerin İnfazında İnsan Haklarının Korunması Sempozyumu*, 22-24.03.2002.
- Tör V N, *İmralının İnsanları*, İstanbul: Zerbamat Basımevi, 1936.
- Tümerkan S, “Klasik, Pozitivist Okullarda ve Toplumsal Savunma Hareketinde Ceza Sorumluluğunun Esası”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 48(1-4), 1983, s. 51-71.
- Usher A/ Stewart L, “Effectiveness Of Correctional Programs With Ethnically Diverse Offenders: A Meta-Analytic Study”, *International Journal Of Offender Therapy And Comparative Criminology*, 58/2, 2014, s. 209-230.
- Van Zyl Smit D/ Snacken S, *Principle of European Prison Law and Policy Penology and Human Right*, (First Edition). Oxford Universty Press, 2009.
- Vold Hansen G/ Samuelsen F, “Assessment Of Offenders: New Trends in Norway”, *Eurovista Vol:4.2*, <https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2019/01/VOL-4.2-assessment-of-offenders-norway.pdf> , Erişim Tarihi 26 Ocak 2024, s. 1-12.
- Woodier N, “Employment, reintegration and reducing re-offending – a short look into offender resettlement within Europe”, *EuroVista Probation and Community Justice*, 2013, 2(3), 132-141.
- Yankah E N, “The Right to Reintegration”, *New Criminal Law Review*, 23(1), s. 74-112.
- Yerdener E, *Türk Ceza Hukuku Yaptırımları ve İnfazı*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, 2021.
- Yücel M T, “Ceza İnfaz Kurumlarında Tehlikeli Suçluların Tretmanı”, *İnfaz Hukukunun Sorunları Sempozyumu*, Öz Özen Matbaacılık, 2001.